

ПРОЗА

Алесь Кажадуб КАРАНІ

Аповесць

Кажадуб Алесь (Аляксандр) Канстанцінавіч нарадзіўся 27 верасня 1952 года ў Ганцавічах. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве. Аўтар кніг прозы «Гарадок» (1980), «Размова» (1985), «Лесавік» (1987), «Дарога на замчышча» (1990), «Святы калодзеж» (1994), «Полет в прошлое» (2005), «Русь и Литва» (2011) і іншых. З 1990 года жыве ў Маскве.

1

Не прайшло і паловы стагоддзя, як я зразумеў, што трэба заняцца пошукам каранёў.

Не, пра свае карані я нешта ведаў. Па бацьку я дняпроўскі, дзед Аляксандр з вёскі Радуль, што на Чарнігаўшчыне. Падчас Грамадзянскай вайны ён прыйшоў у вёску Велін пад Рэчыцай. З двума таварышамі, таксама былымі салдатамі, яны пілавалі бяровенне на дошкі. Ставілі над бяром козлы, адзін наверху, другі ўнізе, і пілавалі асаблівай пілой. Трэці, відаць, падаваў бярою ці накіроўваў пілу. Сам я бёрнаў не пілаваў і тонкасцей рамяства не ведаю. Але ў тым, што пілавальшчыкі тады былі нарасхват, упэўнены. Дошкі ў кожнай гаспадарцы патрэбны, тым больш — у часы разрухі.

У Веліне, як расказваў бацька, з усяе арцелі застаўся адзін дзед.

— Ажانیўся, паставіў хату над ракой, — сказаў ён. — Трох сыноў нарадзіў: Макара, Дзіму і мяне. Макар у фінскую вайну зрабіўся Васілём.

Бацьку звалі Канстанцінам.

— Нарадзіла, мусіць, Ганна, — паправіў я яго.

— У нас кажуць — нарадзіў, — стаяў на сваім бацька. — Аднаасобнікам да самай смерці быў, у сорак другім яго бугай забіў. Бальшавікі з немцамі не здолелі, бык забіў. Ён быў вядзьмак, звычайная смерць яго не брала.

Гэтую гісторыю я чуў.

— А золата адкуль? — спытаўся я.

— З вайны, — паціснуў плячыма бацька. — Кажуць, дзесьці ў Румыніі раздабыў. Мы не пыталіся.

— А адкуль пра Румынію ведаеце?

— Расказвалі, — зноў паціснуў плячыма бацька. — Яму і ў Веліне плацілі золатам, калі тапельца адшэптаў ці калеку ставіў на ногі. Знакаміты быў знахар!

— А забіў, значыць, бык?

— Калгасны бугай, — кіўнуў бацька. — Калгаса ўжо не было, бугая ў хляве трымалі. Да яго кароў вадзілі. Бацька таксама павёў суседчыну карову, а бугай з ланцуга сарваўся і забіў. Пад кашуляй уся спіна была чорная.

— Сам бачыў?

— Я ўжо вялікі быў, трынаццаць гадоў. Яго прывезлі на калёсах, усю ноч трызніў, пад раніцу памёр.

— У бальніцу трэба было везці.

— Якая бальніца? Мы ж тады пад немцамі былі. У сорак чацвёртым маці ад тыфу памерла. Сіратой застаўся. Жыў у Хадоскі.

— У цёткі?

— Бацькава сястра. Першая прыгажуня ў Веліне. Пасля вайны выйшла замуж за Яўхіма, таксама Кажадуба, і пераехала ў Рэчыцу.

— А ты?

— Я экстэрнам скончыў школу і паступіў на бухгалтарскія курсы. У Велін больш не вяртаўся.

Шмат пазней я даведаўся, што велінам называлася вялікае балцкае племя, што жыло ад Дняпра да Акі. Такім чынам, назва вёскі была спрадвечная. Тым больш, лінгвісты пісалі, што дзве з паловай тысячы гадоў таму існавала балта-славянскае моўнае адзінства.

Але шукаць сярод балтаў сваю прарадзіму мне не хацелася. Надта ж я ад іх адрозніваўся. Тыя ж літоўцы былі на галаву, а то і на дзве вышэйшымі за мяне.

— Не там шукаеш, — сказаў паэт Іван Бензянюк, з якім я іншы раз гутарыў аб палітыцы. — Разумныя людзі ізраільскі пашпарт купляюць.

— Дык гэта разумныя, — уздыхнуў я.

— А я падумваю.

Мы з ім не цураліся вострых тэм, і Блізкі Усход, як і Украіна, час ад часу ў размове ўсплівалі.

— Хочаш сказаць, і ты таксама? — гмыкнуў я.

— Што? — насцярожыўся Іван.

— Па матчынай лініі замешаны?

— Нічога не замешаны, — насупіўся Бензянюк. — Маці, як і твая, украінка.

— Мая беларуска. Але Украіна, як і Баларусь, мяжа аседласці. А там усякае магло быць. «Тараса Бульбу» чытаў?

— Чытаў, — сказаў Бензянюк. — Няма ў мяне карэння. Аднак калі заплаціць, знойдуцца. Гэта ж бізнес.

Так, бізнес. Апошнія гадоў трыццаць гэтым словам у Расіі можна было апраўдаць любое няшчасце. Ці шчасце. З апошнім, праўда, мне сутыкацца не даводзілася.

— Так, бізнес, — сказаў Бензянюк. — Хаця тут правільная маці не пашкодзіла б.

Значыць, праблема была ў маці. Нездарма яўрэі менавіта яе лічаць сваім пачаткам. На бацькоў надзеі ў іх было мала. Зрэшты, як і ў нас. Гулякі.

— Маткі таксама іншы раз гуляюць, — кіўнуў Бензянюк, — але радзей, чым мы. Сябе маладога памятаеш?

— Дзіва што! — пасміхнуўся я. — Лепей і не ўспамінаць.

— Чаму, успамінай, але з асцярожнасцю, — падняў угору ўказальны палец Іван.

Павучальнасць прыйшла да яго гадоў дваццаць таму, менавіта тады, калі я з ім пазнаёміўся. Грэх, зразумела.

— Грэх у іншым, — сказаў Бензянюк. — Надта ж шмат ведаем. Як толькі ўвайшлі ў інтэрнэт, так і пачалося. Хто ў лес, хто па дровы. І асабліва наш брат гуманіст. Чым больш несусветную лухту нясуць блогеры, тым больш мы ў яе верым. Ты верыш?

— А як жа, — адказаў я. — Асабліва пра Ракфелераў з Ротшыльдамі. Ты, дарэчы, за каго?

— Мабыць, за Ротшыльдаў, — падумаўшы, сказаў Бензянюк. — Яны да Еўропы бліжэй. Хаця, калі разабрацца, гэта ж сусветнае павуцінне. Кожнага з нас аблытала.

Мне падабаліся размовы пра сучасны парадак у свеце. Даўно пара супакойцца, а табе свярбіць у адным месцы. І нават не ў адным.

Такім чынам, усім нам трэба было разабрацца з маці.

2

Мая маці нарадзілася ў пасёлку Вішанскі пад Гомелем.

Трэба сказаць, Гомельшчына была самым прыгожым месцам з усіх тых, што я бачыў. Менавіта тут адна за адной у Дняпро ўпадаюць Бярэзіна, Сож і Прыпяць. Не самыя маленькія рэкі на Беларусі. Прыпяць, праўда, уліваецца ў Дняпро ва Украіне, але цячэ яна большай часткай па Беларусі. А рэкі — гэта шырокія паплавы з азёрамі, што застаюцца пасля паводкі. Густыя лазнякі, у якіх верашчаць шматлікія птушкі. Дубнякі, беразнякі і саснякі на высокіх берагах. У іхняй імшанай посцілцы грыбы, ад баравікоў да падасінавікаў. Пра маслюкі і падбярэзавікі і гаварыць не варта, іх тут безліч.

Ну, і вішня, марнае, скажам так, дрэва. Аднак любілі гэтую ягаду і старыя, і малыя. Жанчынам больш падабалася вішнёвая настойка. Мужчыны, вядома, аддавалі перавагу сур'ёзным напоям накштат жытнёвай, аднак і наліўкай не грэбавалі. «Вішня — зямля лішняя», — казалі тут. І над кожнай хатай плылі белыя воблакі вішнёвай квецені ў красавіку-траўні. Зрэшты, і ружовыя яблыневыя. «Один раз в год сады цветут...» Затое — штогадова.

У нас у Рэчыцы самымі распаўсюджанымі яблынямі былі пепенкі. Але і груш было поўна, і сліў, парэчак з агрэстам. А трускалкі? У іншых гаспадарках дзяваць не было куды, варылі і раздавалі суседзям.

Вішанскі, адкуль маці родам, цалкам адпавядаў назве. Але сама яна называла пасёлак хутарам. А я ўжо ведаў, што хутар складаецца з аднае хаты з прыбудовамі.

— У вас на Вішанскім колькі хат было? — спытаўся я.

— Некалькі, — паціснула яна плячыма. — Наступным тыднем паедзем да Ніны ў гасці, убачыш.

Маці сказала — «паедам».

Ніна была малодшая сястра мамы. У іх была яшчэ адна сястра, Зоя, але пра яе мы гаварылі шэптам. Трэба сказаць, усе тры сястры былі прыгажуні, але Зоя вылучалася і на іхнім фоне. Аднойчы яе на вуліцы убачыў масквіч Барыс, па вушы закахаўся і павёз з сабой у Маскву. Там яны распісаліся, Зоя пасялілася ў нейкай неверагоднай кватэры. На фотаздымках я бачыў Зою з Барысам у дзень вясялля, на ВДНГ, дзе яна пазіравала побач з белай «Волгай», на вуліцы ў модным плашчы, у кватэры за сталом, застаўленым прысмакамі.

Усе казалі, яна была падобная да нейкай знакамітай замежнай актрысы. Адзінае, што мяне здзіўляла, — гэта пакутлівы выраз твару. Здавалася, ёй хочацца ўцячы не толькі з кадра, але наогул з Масквы. Аднак хіба можа чалавеку

не падабацца сталіца нашай радзімы? Мне ў Ганцавічах, дзе мы тады жылі, уявіць гэта было немагчыма.

І раптам мама атрымала тэлеграму, у якой паведамлялася, што яе сястра памерла, пахаванне пэўнага дня. Маці баялася ехаць куды-небудзь адна, але і дзявацца няма куды. Яна пакінула мяне і малодшую сястру на бацьку і паехала.

А далей дарослыя гаварылі пра гэтую паездку шэптам. Я не асабліва падслухваў, аднак зразумеў: Зоя памерла ад гарэлкі. Прычым у нашых Ганцавічах гэтая гарэлка не лічылася заганай, тут выпівалі практычна ўсе, за выключэннем, можа быць, нашых суседзяў, дырэктара школы з жонкай, маёй першай настаўніцай. Мусіць, у выпадку з Зояй да гарэлкі падмяшалася яшчэ нешта. Зрэшты, я пра такія дробязі не задумваўся, у мяне было сваё жыццё. Да футбола, галоўнага занятку ў тым жыцці, ужо дадаліся дзяўчынкі. Але я не пра гэта.

Саму гэтую паездку мамы ў Маскву тады заслانیла іншая падзея, і пра яе дарослыя гаварылі ўжо на поўны голас. Калі мама вярнулася з пахавання, яна даведалася, што ўсе гэтыя дні бацька карміў нас з сястрой маннай кашай, зваранай з мясам.

— А што такога? — вытрэшчваў вочы бацька.

Апраўдваючыся, ён заўсёды іх вытрэшчваў.

— Дык гэта ж манна, — дзівілася мама.

— І што? Не патруціліся ж. Шурык нават паправіўся.

Мяне ў нашай сям’і звалі Шурыкам. Я, натуральна, ад маннай кашы з мясам ніколькі не паправіўся, але маўчаў. Мне тады не падабалася любая ежа, і я лічыў за лепшае лішні раз аб ёй не ўспамінаць.

— Аня, ты ела кашу? — спыталася мама.

— Мы яе разам з Шуркам выкінулі, — выдала мяне Анька.

Але гэта таксама не выходзіла за мяжу маіх з ёй стасункаў.

— А што ж вы елі?

— Хлеб, — сказала Анька.

— І каўбасу, — дадаў я.

Каўбасы, зрэшты, у хаце не было, аднак маёй маны ніхто не заўважыў. Маці, як і суседзяў, уразіла спалучэнне маннай кашы з мясам, і яны гаварылі толькі пра гэта. А пахаванне цёткі Зоі, на якое ездзіла мама, адышло на задні план, прычым далёка.

Значыць, Вішанскі. Пасёлак мне запомніўся тым, што ўсе, хто ў ім жыў, былі мне сваякамі. Цёткі, дзядзькі, сёстры, браты. Дзядоў і бабаў, праўда, амаль не было, іх прыбрала вайна. У маёй сям’і наогул у вайну выжыў адзін дзед Адам, матчын бацька, аднак і ён жыў з другой сям’ёй. Пра гэта таксама гаварылі глуха.

— Але ж ён родны бацька? — чапляўся я да мамы.

— Родны.

— А чаму далёка ад нас жыве?

Маці паціснула плячыма.

— У каго ты такая сарамлівая? — сказала цётка Ніна. — У нашай Касцюкоўцы не выжыла б. Тут трэба ўмець даваць здачы. Нездарма ў нас мянушка... Яна замаўчала.

— Якая мянушка? — пацікавіўся я.

— Цалкуны. Мы ж Цалковікавы.

— Ніна, сціхні, — сказала мама.

— А што такога? — паглядзела на яе сястра. — Цалкуны і ёсць. Не тое, што мае мужыкі.

— Б’юцца? — спытаўся я.

Цётка Ніна ўздыхнула і нічога не адказала. Яе муж, Мікола, ужо некалькі разоў толькі цудам уцёк ад турмы. Туды ж ірваўся старэйшы сын, таксама Мікола. Нармальны быў адзін Віцька. І прозвішча ва ўсіх, як ні смешна, Мікалаенка.

А вось мае стрыечныя, траюрадныя і чацвераюрадныя сёстры амаль усе былі прыгожанькія, і я на іх пазіраў з захапленнем, змяшаным з жахам.

— Жаніцца не хочаш? — спытала мяне неяк Валя, стрыечная сястра. — Ты Зінцы падабаешся.

— Не, — сказаў я.

Ажаніцца з адной з сваіх кузін было яшчэ горш, чым паехаць у Маскву, як Зоя. Я гэта добра разумеў.

— Прыгожая! — падміргнула мне Валя.

Я пачырванеў і адварнуўся ад яе. Жаніцьба ў мае планы пакуль не ўваходзіла.

— А я? — зноў падміргнула мне Валя.

Яна была амаль такая ж прыгожая, як цётка Зоя на фотаздымках.

Я пачырванеў яшчэ гусцей. Валя зарагатала. На язык яна была такая ж вострая, як і Ніна, яе маці.

Абедзвюх я пабойваўся аднолькава.

— Нічога, скончыш школу і жэнішся, — супакоіла мяне Валя. — Мы цябе рэчыцкім не аддамо.

Я здагадаўся, што гаворка ішла пра рэчыцкіх дзяўчат. Між іншым, ніводнай з іх Валя не бачыла. Нейкім шостым пачуццём я скеміў, што мой дзед Адам быў непасрэдным нашчадкам таго самага Адама, першачалавека. І я свайго Адама яшчэ не бачыў.

3

З дзедам я пазнаёміўся на Валіным вяселлі.

— А ты выліты Адам, — сказала мне цётка Ніна. — Такі ж лупаты. Адкуль гэта ў вас?

— Адтуль, — буркнуў я.

Мне не падабалася, калі мяне абзывалі лупатым. А гэта здаралася, і не раз.

— Таксама пойдзеш па бабах стругаць дзевак! — засмяялася цётка. — Не самы горшы занятак.

— Замаўчы! — штурханула яе ў бок мама. — Што ты прычапілася да дзіцяці?

— Знайшла дзіця! — чмыхнула Ніна. — Ты дзе вучышся?

— Ва ўніверсітэце, — сказаў я.

— Бачыш? — павярнулася да мамы сястра. — Даўно жаніцца пара. Мы табе ў Касцюкоўцы знойдзем. Нашы найлепшыя.

У прынцыпе, я з гэтым быў згодны. Куды ні павярну галаву, усюды кралі, і ўсе ўсміхаюцца. Не горшыя за аднакурсніц.

— Вішанкі! — сказала цётка. — Ідзі да дзеда, ён пра цябе пытаўся.

Я сеў побач з дзедам Адамам, і мы выпілі па чарцы.

— Вучышся? — спытаўся дзед.

— Вучуся, — кінуў я.

— А я ў Дняпроўскім жыву. Хочаш, прыезджай.

— Прыеду, — зноў кінуў я.

Ні ў які Дняпроўскі я, безумоўна, не збіраўся. Мне і Рэчыцы з Касцюкоўкай хапала.

Я адчуў, што мяне пад сталом штурханула каленкам суседка. Мяркуючы па наўмысна абыякавым твары, яна гэта зрабіла не выпадкова.

- Трэба выйсці на хвілінку, — сказаў я дзеду. — Маці кліча.
- Ідзі, — дазволіў дзед.
- Суседка адразу ж падалася з-за стала ўслед за мной.
- Мяне Таня завуць, — прыціснулася яна да мяне ў сенцах. — Ты ў Мінску вучышся?
- У Мінску.
- Я таксама хачу.
- Мы пацалаваліся.
- Ubачаць, — сказаў я.
- Няхай, — засмяялася Таня.
- Я зразумеў, што яна прыціскаецца да мяне якраз дзеля таго, каб нас разам убачылі.
- Увечары пойдзем гуляць, — адсунуў я дзяўчыну ад сябе. — Ты тут жывеш?
- Тут.
- Я зноў вярнуўся за стол да дзеда.
- Ты Лідчын? — спытаўся ён. — Колькі вас у яе?
- Двое, — сказаў я. — Вунь сястра сядзіць.
- У мяне ў Дняпроўскім таксама ўнукі.
- Дзед Адам не ўдакладніў, колькі іх. А я і не пытаўся.
- Таня прымасцілася побач са мной і зноў штурханула каленкам.
- Увечары, — сказаў я.
- Я хацеў быў адсунуцца ад яе, аднак людзі за сталом сядзелі шчыльна.
- Трэба жаніцца, — сказаў мне ў вуха дзед. — Бачыш, колькі дзевак наўкол? Жэнішся, і прыязджай у госці. У нас у Дняпроўскім сады!
- «Дзе іх няма, — падумаў я. — Чаму ён не вярнуўся ў Вішанскі?»
- Вайна ўсё паблытала, — уздыхнуў дзед. — Давай лепш вып'ем.
- І я з вамі! — улезла Таня. — Дзед правільна гаворыць — жаніцца трэба!
- З табой?
- А што, харошая дзеўка, — сказаў дзед. — Я б жаніўся.
- Ён маленькімі глыткамі асушыў сваю чарку. Мне піць не захацелася.
- Вы без дачок паехалі ў эвакуацыю? — спытаўся я.
- Яны на Вішанскім засталіся. Вялікія ўжо.
- Я прыкінуў, што маме было гадоў трынаццаць-чатырнаццаць. Ніна на год маладзейшая. Колькі было Зоі?
- Дзеўкі заўсёды разбіраўца лепей за хлопцаў, — дыхнуў мне ў вуха дзед. — А мы з Маняй паехалі, каб не забілі. У вайну, праўда, усюды забіць могуць. Вось і Маня...
- Ён замаўчаў.
- На наступны дзень я спытаўся ў цёткі Ніны, як яны жылі ў акупацыі.
- Кепска жылі, — адказала яна. — Галадалі, твар сажаю мазалі.
- Навошта? — здівіўся я.
- А каб не глядзелі, — усміхнулася яна. — У нас тут фіны стаялі. Надта ж лютавалі. Потым італьянцаў прыгналі. Гэтыя былі вясёлыя.
- А немцы?
- Немцы былі ў Гомелі. Там жа вялікая станцыя, эшалоны адзін за адным ішлі. А мы хаваліся. Вера нямой стала...
- Вера была цётка з Вішанскага. У вайну анямела, спалохаўшыся чагосьці. Калі я прыходзіў да яе, яна радасна мыкала і гладзіла па галаве. Я стараўся хутчэй збегчы на вуліцу.
- А Зоя? — спытаўся я.
- Што Зоя?
- Яна ж старэйшая за вас?

ПАЭЗІЯ

Рагнед Малахоўскі ВЯРНУСЯ ДА ПАЧАТКУ

Вершы

Малахоўскі Рагнед Юр’евіч нарадзіўся 5 верасня 1984 года ў п. Сяймчан Магаданскай вобласці (Расія). Скончыў факультэт фінансаў і банкаўскай справы Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта (2009) і Інстытут дзяржаўнай службы Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь (2014). Працаваў у часопісах «Полымя», «Малодосць», «Бярозка», «Вожык». Працуе ў Мінскім абласным аддзяленні СПБ. Аўтар кніг паэзіі «Беражніца» (2005), «У дзённай мітусні» (2012), «Жыві!» (2014). Лаўрэат Мінскай абласной прэміі ў галіне літаратуры (2012).

НА МОВЕ ДАДЖУ

На мове даджу адгукаюцца нашыя словы,
кроплі сцякаюць па шкле,
і зліваюцца ў адзіны верлібр,
які сыходзіць у бясконцасць.

Дождж малое невядомыя ўзоры,
у якіх можна пабачыць тое, што было,
і тое, што яшчэ можа адбыцца —
забытыя ўсмешкі, няздзейсненыя мары...

Кожная кропля — гэта недасказаная гісторыя,
але ад гэтага не менш важная.
Мы чуем іх, ухутаўшыся цёплым пледам,
Дакранаючыся вуснамі да цёплага кубка.

Там — дождж нястомна перачытвае свае верлібры.
Тут — вільгаць нашага дыхання, якая
некалі недзе абавязкова стане яго кроплямі.
Наша вечнасць — цішыня паміж грамамі.

Дождж перакладае нашы думкі на сваю мову,
зразумелую толькі закаханым, тым,
хто можа даверыцца яго пяшчотным дотыкам,
хто ўмее прызнавацца ў каханні на мове даджу.

Вольга Таляронак ДВА АПАВЯДАННІ

Таляронак Вольга Фёдарайна нарадзілася 15 красавіка 1960 года ў Мінску. Скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Доўгі час працавала на беларускім тэлебачанні. Аўтар трынаццаці кніг для дзяцей і дарослых, сярод якіх «Белые туманы» (2010), «Уголёк со льдинкой» (2010), «Призрачное счастье» (2016) і інш.

САМЫ ЛЕПШЫ СЯБАР

Антось Караваеў, цяжка выходзячы са сну, прачнуўся ад ціхенькага бразгання. Ён прыўзняўся на ложку і, натапырыўшы вушы, насцеражыўся. І тут дакеміў: «Гэта ж котка просіцца на двор — ляпае лапай па клямцы на дзвярах». Пазяхнуў, правёў далонню па твары і ледзь расплюшчыў вочы. Яркая поўня заглядвала ў вокны і кідала вузкую стужку блакітнага святла, якое брулілася па падлозе і сценах. Ад гэтага так званага начнога ліхтара ў пакоі было добра бачна. Антось глянуў на насценны гадзіннік: бліскучыя стрэлкі паказвалі амаль гадзіну ночы. Гаспадар, пакашліваючы, нехаця падняўся з ложка, машынальна сунуў ногі ў тапкі і, не ўключаючы святла, накіраваўся да дзвярэй. Задаволеная котка, задраўшы хвост, пачала ціхенька каўкаць і лашчыцца ля яго ног. Караваеў выйшаў у сенцы, адчыніў дзверы на двор, выпусціў котку, і тая адразу знікла, нібы растварылася ў начной паўцемры. Антось глыбока ўцягнуў носам свежае паветра, насычанае салодкім пахам квітнеючага рапсу, і, углядаючыся ў зорнае неба, некалькі хвілін патаптаўся на ганку. Раптам начны асвятляльны ветрык абдаў яго прахаладай. Антось сцёпануўся, пачухаў патыліцу і падумаў: «Бач, лета ў самым разгары, а сённяшняя ноч халодная».

І толькі ён сабраўся ісці ў хату, як паводдаль пачуўся трэск галля. Караваеў насцярожыўся, прыслухаўся і пачаў углядацца ў поцемкі. Нечакана ля плота, каля кустоў ажыны, асвечаных святлом вялікай поўні, мільгануў нечы невыразны цень. «Няўжо мядзведзь? — у яго пасівелай галаве сіганула думка, ад якой нават зрабілася гарача. — Мабыць, прыйшоў паласавацца ажынай. Вось я табе зараз пакажу адваротную сцежку да лесу, будзеш ты ў мяне вецер даганяць».

Антось, прытрымліваючы дзверы, каб тыя не зарыпелі, ціха прашмыгнуў у хату, хуценька нацягнуў порткі, схاپіў для смеласці стрэльбу, зарадзіў яе патронамі з соллю і выскачыў на двор. Крадучыся, прайшоў уздоўж плота і толькі хацеў гучна гаркнуць ды пальнуць у неба, каб напужаць касалапага, як нечакана ўбачыў чалавечую постаць. «Цьфу ты, дык гэта ж не мядзведзь! А хто гэта такі і што яму тут трэба? Не ягады ж збіраць ён сюды ноччу прыйшоў? Добра, што я не паспеў стрэльнуць!»

Караваеў ужо хацеў быў аклікнуць незнаёмца, але супыніў сябе і вырашыў за ім крыху паназіраць. Ён чуў, як чалавек ціха ляяўся сабе пад нос, імкнучыся выбрацца з ажынніку: стараўся вызваліцца ад калючак, а тыя сваімі вострымі шыпамі настырна чапляліся за яго вопратку і не адпускалі. «Мабыць, яму зараз вельмі балюча, — падумаў Антось. — Відаць, да крыві паабдзіраў рукі. Глянь ты на яго, ён яшчэ нешта незадаволена бубніць. А голас яго мне здаецца знаёмым! — Караваеў ціхенька зрабіў некалькі крокаў наперад і схаваўся за камель старой ігрушы, прыгледзеўся і ад здзіўлення ахнуў. — Вось дык дзіва! Ды няўжо гэта Мікола, мой самы блізкі сябрук! А што гэта за кошык у яго руках? А-а, мусіць, да мяне ў двор хоча падкінуць кацянят. На мінулым тыдні хваліўся суседцы, што яго котка-гуляка зноў акацілася. Відаць, мой даражэнькі сусед вырашыў такім чынам збавіцца ад гэтай малечы. Ну і навошта ён гэта робіць цішком, ды яшчэ ноччу... Вось дык сябар!»

У Антося Караваева ад крыўды ажно зашчаміла сэрца, ён з усёй моцы стрымліваў сябе, каб не аклікнуць Міколу. «Ды ну яго, яшчэ напужаю. Крыў божа, страціць прытомнасць, — махнуў рукой, ускінуў стрэльбу на плячо і ціхім крокам накіраваўся да хаты. — Зранку пагляджу, чаго ён там швэндаўся».

Узрушаны ўбачаным, Антось доўга не мог заснуць, варочаўся з боку на бок, думкі несупынна скакалі ў галаве і ніяк не давалі яму расслабіцца. «Мы ж сябруем з дзяцінства. Разам у школу хадзілі, разам і на рыбалку, і на паляванне, да дзяўчат разам бегалі... Нічога не разумею!» Успаміны нахлынулі, завалодалі яго сэрцам, але паступова пачалі размывацца, некуды знікаць, і Антось праваліўся ў сон.

Нягледзячы на кароткую, амаль бяссонную ноч, Караваеў прачнуўся яшчэ на золку. Яго нібы магнітам цягнула да кустоў ажыны, але ён сябе стрымаў, апрагнуўся, пагаліўся, паснедаў і з першым сонечным праменьчыкам накіраваўся на двор. Палоска бялёсага туману нерухома вісела над духмяным залацістым полем квітнеючага рапсу. Аднекуль з вышыні няўрымслівыя жаўрукі віталі яго сваім вясёлым пералівістым посвістам, надаючы добры, бадзёры настрой. Падзьмуў лагодны ветрык, ускалыхнуў пасівелыя русыя валасы, якія выбіваліся з-пад лёгкай летняй кепкі. Антось прыгледзеўся, злавіў вачыма маленькую птушачку ў бясконцым блакіце нябёсаў і ад задавальнення прыжмурыўся. «Маленькая птушачка, а такая галасістая!» Затым, аглядаючы гаспадарчым вокам падворак, павольна прайшоўся па дарожцы да калодзежа. І тут яго позірк затрымаўся на пустой сабачай будцы. Цяпер ён у душы пашкадаваў, што не завёў сабе новага сабаку, калі яго верны дымок састарыўся і акалеў. Караваеў уздыхнуў, нервова патузаў за кепку брылёк і рушыў далей. Набліжаючыся да плота, прыслухаўся: піску кацянят нідзе не было чутно. Раптам правай нагой ён наступіў на штосьці мяккае. Антось прысеў на кукішкі і пачаў уважліва разглядаць: сярод роснай травы красавалася невялікая гарачка свежай глебы.

Яго ўсхваляваны позірк слізгануў у бок гарода, і ён ледзь не страціў прытомнасць: градкі морквы, цыбулі, капусты былі ўзрытыя. Свежыя звільстыя кратовыя хады распаўзаліся па ўсім агародзе, а невялікія грудкі зямлі, нібы хаваючыся, размясціліся нават у парніку з памідорамі. Антось пачаў хадзіць паміж град і ўважліва вывучаць кірункі кратовых хадоў. Выходзіла, што крата ў агарод усё-такі падкінулі, бо ўваход у глебу пачынаўся ад кустоў ажыны.

«Ну, Шалапаеў, ну, Мікола, не чакаў ад цябе такога нахабства! — ляпаючы сябе па каленях, сказаў уголос разгублены Антось. — Каб сам, сваімі вачыма, не ўбачыў начнога візіцёра, дык і не паверыў бы, што на такое здатны мой сябар. І за што ж гэта ён на мяне так уз'еўся? Ці я яго чым пакрыўдзіў, ці сказаў яму якое балючае слова? Нічога не разумею!»

Каравaeў падышоў да новага пафарбаванага плота, абапёрся локцем на штыкеціну і, гледзячы ў бок хаты Шалапаева, пачаў згадваць, чаго такога кепскага паміж імі адбылося за апошні час, але так нічога дрэннага і не ўспомніў.

«А-а, я ж зусім нядаўна вось гэты плот адрамантаваў, а яшчэ набыў сабе мотакультыватар з прычэпам... Няўжо ў сэрцы майго сябра пасялілася зайздрасць?! Ды я ж яму ніколі ні ў чым не адмаўляў. Колькі разоў мы дапамагалі адзін аднаму па гаспадарцы. Я ж не скупы, калі спатрэбіцца, дык і культыватарам дам пакарыстацца».

Увесь дзень Антось Каравaeў хадзіў пануры і нават крыху злосны, у яго ўсё валілася з рук, нават прапаў апетыт. Мужчына ўвесь час удумліва разважаў, як яму гэтак далікатна запытаць у Міколы пра начны візіт, пра яго недарэчную правіннасць. Антось, доўга не думуючы і не губляючы часу, умела змайстраваў з пластмасавай водаправоднай трубы пяць краталовак і расставіў іх у кратовых хадах. У наступны дзень, як ён і спадзяваўся, крот трапіў у пастку. Узрадаваны сваім выдатным паляваннем, гаспадар вытрас з краталоўкі жывую жывёліну ў кошык, укінуў туды некалькі жмень зямлі, звернуў паклаў на кошык накрыўку, каб крот не выскачыў, і задумаўся. У гэты момант яму так захацелася гэтага шкодніка занесці суседу, кінуць у яго агарод і выказаць сябру некалькі моцных «добрых» слоў, але нейкае невядомае ўнутранае пачуццё стрымлівала і не дазваляла яму гэтага зрабіць. Магчыма, гэта было сумленне ці добразычлівыя адносіны да суседа, а мо іх даўняе сяброўства і нежаданне верыць у неразумны ўчынак Міколы. Яшчэ некаторы час крыху паразважаўшы, Антось прыняў рашэнне не сварыцца з сябрам і не высвятляць з ім адносіны, а проста занесці гэтага маленькага паскудніка ў лес і выпусціць на волю, далей ад агародаў вяскоўцаў, далей ад вёскі. Так ён і зрабіў.

Мінулі два тыдні. За гэты час Антось з Міколам ні разу не сустрэліся, хаця раней амаль кожны дзень наведваліся адзін да аднаго.

Неяк днямі Антось сабраўся з'ездзіць у гарадок у гандлёвы цэнтр, каб набыць сёе-тое для свайго новага культыватара ды цвікоў у запас. Ідзе ён па вясковай вуліцы на аўтобусны прыпынак і раптам бачыць машыну хуткай дапамогі, якая, праехаўшы міма яго, спынілася ля хаты Шалапаева.

«Мабыць, у Міколы штосьці здарылася! Ці не захварэў ён часам?» — устрыжожыўся Антось і, доўга не разважаючы, пабег да хаты сябра.

Каравaeў падышоў да арачнай брамы, піхнуў рукой весніцы і зайшоў на падворак. «Цікава, а дзе ж гэта яго куры? — агледзеўся па баках. — Чаму гэта ён іх сёння на двор не выпусціў?» — у галаве мільганула трывожная думка. Антось адчыніў рыпучыя дзверы, увайшоў у сенцы. Яго позірк затрымаўся

на старым балоневым плашчы, які вісеў на цвіку. Рукавы і падол плашча былі ў дробных дзірачках. Побач на падлозе стаялі замызганыя кірзавыя боты. На ўсхваляваным твары Караваева з'явілася крывая ўсмешка. Ён паківаў галавой, пераступіў цераз высокі парог, зрабіў некалькі крокаў і спыніўся.

У нос ударыў стойкі пах валяр'яні, паветра было цяжкім і спёртым. У невялікім спальным пакоі на ложку ляжаў Мікола. Для яго сядзела пажылая чорнавалосая жанчына ў белым халаце і танометрам мерала ціск. Антось моўчкі прысеў на табурэт каля дзвярэй і агледзеўся. Адчувалася, што ў хаце даўно не прыбіралася. На стала ляжала некалькі свежых газет, стаяла шклянка з вадой, пудэлачкі з лекамі ды некалькі бліскучых пласцінак пілюль.

Фельчар зрабіла хвораму ўкол і, збіраючы ў медыцынскі чамаданчык розныя прылады, настойліва сказала:

— Мікола Іванавіч, вам неабходна ехаць з намі, збірайцеся. Мы пачакаем вас на вуліцы.

Жанчына, выходзячы з пакоя, убачыла Антосю і ветліва з ім прывіталася.

Мікола, крэкчучы, прыўстаў з ложка і раптам убачыў Караваева, які сядзеў ля дзвярэй і напружана глядзеў у яго бок.

— Здароў, Антось, — ледзь чутна прывітаўся Шалапаеў. — А ты чаго тут? Бач, захварэў я. Кажуць, што трэба ехаць у бальніцу. Здароўе ўжо нікудышняе. Так не хочацца мне ехаць, каб ты толькі ведаў. Адчуваю: напэўна, адтуль я ўжо не вярнуся.

— Што ты такое кажаш. Не хвалюйся, усё будзе добра. — Антось устаў з табурэта, падышоў бліжэй да хворага сябра. — Давай дапамагу табе апрануцца, сабраць неабходныя рэчы, — падбадзёрыў яго Антось, сядоўчы побач на край ложка. Ён глядзеў на сябра і не пазнаваў яго: неяк увесь асунуўся, згорбіўся. Было бачна, што нават крыху пастарэў.

Мікола, нібы грэбенем, расчасаў пальцамі свае сівыя валасы, правёў далонню па няголенай шчацэ і, углядаючыся ў твар Антосю, дакрануўся да яго рукі халоднымі дрыжачымі пальцамі.

— Не ведаю, ці сустрэнемся мы зноў... Антоська, даражэнькі, ты толькі на мяне не крыўдуй. Нейкі д'ябал мяне спакусіў, я ж табе, і сам не ведаю чаму, падкінуў у агарод крата...

— А я пра гэта ведаю, — перапыніў яго Антось і пагладзіў сябра па руцэ.

— Адкуль? Я ж ноччу прыходзіў, у тваёй хаце святла не было, і цябе не бачыў. Як жа ж ты дазнаўся, што гэта быў менавіта я? — Мікола адразу неяк засаромеўся, апусціў свае шэрыя вочы долу і выцер рукавом кашулі з ілба маленькія кропелькі поту.

— Ай, забудзь, — адмахнуўся Караваеў. — Што было, тое і прайшло. Ты ўсё роўна для мяне — самы лепшы сябар! Вось падлечышся, вернешся з бальніцы, пасядзім, пагамонім, успомнім з табой нашы юнацкія прыгоды...

— Не-е, напэўна, не вярнуся.

— Мікола, кінь дурное, нельга думаць пра дрэннае, — абурыўся Антось. — У нас столькі планаў, столькі працы! Ты ж ведаеш, што я трактарчык купіў, табе дам пакарыстацца. Можаш на мяне заўсёды разлічваць — дапамагу, падтрымаю.

— Бачыў я тваю новую пакупку, добрая тэхніка. Я нават пазайздросціў табе. Чамусьці раззлаваўся, сам не ведаю чаму. А тут якраз мне ў рукі крот трапіў, вось і вырашыў я табе крыху напаскудзіць.

ПАЭЗІЯ

Людка Сільнова

ПАКУЛЬ МЫ ЛЮБІМ —
МЫ ЖЫВЁМ...

Вершы

Сільнова Людка (Людміла Данілаўна) нарадзілася 20 красавіка 1957 года ў Маладзечне. Скончыла філалагічны факультэт БДУ (1979). У 1970-х гадах працавала ва ўстановах асветы і адукацыі Мінска і Мінскай вобласці. З 1986 года па цяперашні час — супрацоўнік Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. З’яўляецца аўтарам публікацый па гісторыі прыватных кніжных калекцый у фондах Нацыянальнай бібліятэкі (бібліятэкі Яўхіма Карскага і інш.). Аўтар кніг паэзіі «Ластаўка ляціць...» (1993), «Зеленавокія воі і іх прыгажуні» (2001), «Зачараваная краіна» (2007), «Горад Мілаград» (2016), «Матылёк на кары дрэва» (2017) і інш. Выдала зборнік крытычных нарысаў «Крышталёвы сад» (2007). З’яўляецца аўтарам эксперыментальных кніг з малюнкамі «Рысасловы» (1994) і «Агністыя дзьмухаўцы» (1997).

ТРЭБА ЛЮБІЦЬ

Любіць абавязкова трэба.
Як піць ваду, глядзець на неба,
Дзіцёнка гладзіць галаву,
Упасці летам у траву,
(І дыхаць часта, плакаць звонка,
Зрываць званочкі і рамонкі,
Смяцца ад жыцця дарунку —
Кахання, прагі пацалунку...)

Любіць абавязкова трэба —
Як галубам расцерці хлеба
Паміж далонькамі старымі.
І пастаяць хвіліну з імі...
На схіле дзён — між галубамі,
Лістоў любоўных паштарамі,
А ў пары — сімваламі шлюбу...
Жыла — любіла. Любіць буду.

Мне чыркнула маланкай неба:
«Любіць, пакуль жывая, трэба!»

Раскатамі дапоўніў гром:
 «Пакуль мы любім — мы жывём!»
 І гучным — як бліжэй! — раскатам
 Зацвердзіў важны ліст пячаткай.

ЦЯГНІК НА МАЛАДЗЕЧНА

Праязджаю на электрыцы
 Міма Вязынкі паэтычнай,
 Міма вёскі любімай — Купалавай.
 Як тут снегу шмат панападала!

У тым снезе дарожкі схаваліся
 Да сядзібы. А дрэвы — убраліся
 Ё кажушкі — а ўсё снег! — рамантычныя,
 Чорна-белыя, геаметрычныя,

Каля стану — у паскі, з фальбонамі...
 Таргануўся цягнік!.. Ад перону ён
 Нас павёз скрозь снягі тыя зімнія
 У Рай-цэнтр жыцця, на радзіму маю, —

Маладзечна, мой горад на ўзгор'і,
 Малады — у любое надвор'е.

МАРОЗНЫЯ МРОІ З КАВАЙ

Рэцэпт: філіжанка кавы,
 Багет, мандарынавы джэм, —
 Вось і дзень стаў ласкавы,
 І займела ўсё — цень.

Свет стаў — яркі, аб'ёмны
 І каляровы, як
 На лепшых карцінах вядомых —
 Усіх адразу! — і смак

Стаў адчувацца, і пахі,
 Як — узялі падпахі
 Цябе, яшчэ немаўля,
 І ўскінулі ўверх спакваля...

І твой суцішыўся плач,
 І ў небе зайграў скрыпач.

Зямля! Як планета, ты —
 Дом дзіўнае пекнаты!
 Уся — ад хрыбтоў да нізін,
 Ты... кава, багет, мандарын.
 Вада акіянаў — цырата
 У сінія кветкі, квадраты.

Алесь Ветах ДВА АПАВЯДАННІ

Ветах Алесь (Бельскі Алесь Іванавіч) нарадзіўся 23 ліпеня 1963 года ў мястэчку Цімкавічы на Капыльшчыне. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1986). Доктар філалагічных навук, прафесар.

Аўтар кніг прозы «Ружовая знічка» (1994), «Хроніка смутку» (1999), «Сны пра дзяцінства» (2014), «Хрыстос між нас» (2015). Пад уласным прозвішчам выдаў вершаваны зборнік «Між маладзіком і ветахам» (2018). У 2021 г. пабачыла свет кніга-перакрутка «Летуценні і цені» (паэзія) і «Лібрэта лета» (мікрапроза). Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Івана Мележа (2000). Выступае як літаратуразнавец і крытык.

ПАЦЫЕНТ

Яе вочы, прыкаваныя да камп'ютарнага экрана, не глядзелі на мяне, у мой бок, дзе я сядзеў трохі воддаль на крэсле злева пры ўваходных дзвярах, а маладзенькі твар і наогул немагчыма было разгледзець: ён, амаль увесь, да самых вачэй, затулены-схаваны пад белай маскай заставаўся таямнічай загадкай, і якая яна, гэта лекарка, — прыгожая, сімпатычная, мілавідная ці не вельмі — кожны мог сабе хіба што ўявіць, хоць, як мне здавалася, гэта вельмі вабная і абаяльная дзяўчына, і перада мной за сталом сядзіць не звычайная, а неверагодная дзяўчына-краса, ружовае дзіва. Кажучы як на духу, амаль усе мы, мужчыны, успрымаем процілеглы жаночы пол найперш вачыма, па вонкавым выглядзе, а потым ужо ў ходзе гутаркі, больш шчыльнага камунікавання ацэньваем прыўкрасную асобу і яе вобраз паводле паводзін і слоў, асабліва-сцяў тону і інтанацый, рыс тэмпераменту і характару, і ці не кожнаму будучь імпанавець праявы прыязнасці, увагі, шчырасці, душэўнай цеплыні, жаночкасці, клопату і іншыя пазітыўныя якасці.

Многія медычкі прыгожыя. Але калі ты наведася ў паліклініку, маючы патрэбу ў дапамозе, то, безумоўна, мусіш разумець, што цябе прывяло

сюды, дзеля чаго прыйшоў, а як выглядае маладзенькая лекарка і як яна гаворыць — гэта другаснае, неістотнае, бо галоўнае тут — прафесійныя кампетэнцыі спецыяліста, узровень медычнай кваліфікацыі. А ўжо ў кавярні ці рэстарачы за ўтульным столікам хай гэткія ж маладыя хлопцы-кавалеры прыглядваюцца і ацэньваюць яе жаночыя вартасці, душэўна-ментальны склад. Лекарка ў ружовым касцюмчыку шпарка барабаніла па клавятуры, не адводзячы вачэй ад манітора.

— Кардыяграма дрэнная, ёсць адхіленні. У гэтым выпадку адказнасць на сябе не бяру. Патрэбна кансультацыя. У нас спецыяліста гэтага профілю няма. Трэба ехаць у іншую паліклініку, — канстатуючы, сказала яна і пацікавілася: — Выпісваць накіраванне? Падзеце?

— А гэта абавязкова? Ці можна адкласці на пазней, пачакаць? — папытаў, памятаючы пра пільныя клопаты і свае штодзённыя абавязкі на працы. Нібы апраўдваючыся за такое пытанне, патлумачыў: — Цяпер катастрофічна бракуе часу.

— Гэта вы павінны вырашыць самі для сябе, трэба вам ехаць або не, — пачуў у адказ. Трохі памаўчаўшы, яна дадала: — Сваім часам распараджаецца вы, а не я. Сёння, а тым больш заўтра ад вашага стану залежыць якасць жыцця. Я тут не дарадца. Вам вырашаць, выбар за вамі.

Напэўна, усё маладзенькая лекарка казалася слушна і правільна. Кожны чалавек, і я не выключэнне, найперш сам адказны за сваё здароўе і жыццё, нават больш за тое — гаспадар уласнага лёсу, а таму павінен задумацца пра блізкую перспектыву і больш аддаленую будучыню, паспрабаваць прыкінуць і спрагназаваць, што і як будзе, якія чакаюць наступствы, калі не ацаню крытычна сітуацыю і не ўлічу медыцынскія рэкамендацыі.

Можна доўга гаварыць ці, як цяпер кажуць, камунікаваць, але да такіх пацыентаў, як я, больш падыходзіць дэвіз: менш слоў — больш справы. Можна дадаць: больш матывацыйнага імпульсу, дзейснасці, рэальнай актыўнасці. Выратаванне ў тваіх руках, а не ў чужых, чыіхсьці, хай сабе і выключна дасведчаных, кампетэнтных спецыялістаў-медыкаў. Альтэрнатывы няма, ды і быць не можа. Хочаш яшчэ пажыць, затрымацца на гэтым свеце — дбай пра сябе сам. Ратуйся, пакуль ёсць час і магчымасці. Лекарка не паварочвала галавы і працягвала штосьці фіксаваць у электроннай медкарце, а медсястра, якая схілілася над сталом насупраць, хутка запаўняла рэцэпт. Мне раптам захацелася сказаць пра тое, што непакоіць, трывожыць, але стрымаў сябе: не трэба нічога гаварыць. Хутка заканчэнне змены, згадалася, што пры кабінёце хворыя сядзяць у чарзе дзве і болей гадзін, за мной яшчэ з дзясятка чалавек, нават апошнія, хто прыйшоў, маюць надзею трапіць на прыём. Падумалася, што не буду забіраць ні ў кога час, а вазьму рэцэпт і адразу з паліклінікі накіруюся найпрост да аптэкі. Увесь спадзеў на цуд яе, маленькай беленькай таблеткі. Каўтануў чароўны «гузічак», запіў вадою — і папраўляйся, будзь здаровы.

Так я зрэшты і зрабіў: выпіў лекі і прылёг, згадаваючы, як некалі нездаровілася маёй маме, як яна, небарачка, падоўгу хварэла. А цяпер мяне апаноўваць «матуліны хваробы»: напэўна, штосьці ў мяне спадчыннае, а нешта набытае гэтак, як і ёй, матуляй: праз перажыванні, хваляванні, жыццёвыя мітрэнгі. Яна ўсё брала да сэрца і прапускала праз сэрца, а я ж яе сын: чуць што не так і не гэтак, не заладзіцца ці ўскладняецца, пачынаю траціць спакой, раўнавагу, а то і самакантроль, а тады, як кажуць, нервы гараць. От такім чулівым і далікатным урадзіўся, а сябе не памяняеш. Цялё ваўком не стане, хутчэй воўк цялё жжарэ і костчак не пакіне. Лежачы, прыпомніліся колішнія мамыны візіты ў

лякарню ці, як у нас называлі, больніцу. Ужо калі мы забралі яе ў горад, то яна вечарамі сама апавядала пра свае болькі і хваробы, як лекавалася...

...Найчасцей матуля хадзіла на прыём да лекаркі Зінаіды Міхайлаўны, з якой прыязніла з першых пасляваенных гадоў, калі тая прыехала працаваць у наша мястэчка, а потым дзве маладыя жанчыны добра абзнаёміліся, зблізіліся і пасябравалі. Іх старэйшыя дзеці вучыліся ў адным класе, нейкі час нават Зініна Волечка і наш Толя сядзелі за адной партай. Хай сабе і не так часта мама бачылася з новай сяброўкай, але ўсё-такі зрэдку наведвалася да яе, даверліва гамонячы пра нешта жыццёвае ці сваё, вярэдлівае, а то і балючае, хоць вольнага ці лішняга часу бракавала: трымаючы карову і свіней, яна клапацілася пра гаспадарку, з самага рання даводзілася стаяць пры печы і варыць-гатаваць на ўсю сям'ю, трэба было мыць бялізну, шчыраваць на градах, хадзіць у краму, на базар, і шмат чаго іншага яшчэ ляжала не на такіх і моцных, а дакладней, кволых жаночых плячах. А што заставалася, як не выжываць у штодзённасці і будзённасці, а таму трэба было рупіцца, дбаць, працаваць, не ведаючы спакою і змогі, не думаючы пра палёжку, пярэдых і адпачынак. Колаварот бягучых спраў і клопатаў падпарадкоўваў і трымаў у напрузе, не даваў магчымасці зрабіць нейкую доўгую паўзу, спыніцца і агледзецца, і гэты несканчоны жыццёвы тлум ды аднастайная руціна зацягвалі, засмоктвалі, нібы вір, з галавой. Выбавіцца з добраахвотнага побытавага палону не выпадала і не атрымоўвалася: ні ў маёй матулі, ні ў яе сяброўкі-лекаркі Зіны, ні ў іншых местачковых жанчын, якія як жонкі і маці ўзвалілі на сябе столькі, што не было калі і як прадыхнуць, знайсці жаданы спачын. Перажыўшы вайну, яны ведалі бяду і гора, добра адчувалі і разумелі жаночую долю, таму мо ў кароткія хвіліны сустрэч спагадалі адна адной, спачувалі, маглі, шкадуючы, праслязіцца.

— От саўсім заняджала, нямашака аніякіх сіл. Зрабілася раптам як развалюха. Хаця б не згібець, не схахнуць раней ад часу. Ледзь ночку пераначавала, думала, што амба, не выжыву, — жалілася на сваё самаадчуванне мая маці перад тым, як Зінаіда Міхайлаўна наважылася прыкласці да рукі фанендаскоп і пачаць мераць ціск. Яна выслухала скаргу хворай на кепскі стан, канстатавала артэрыяльную гіпертэнзію і, дзівячыся такому надзвычай высокаму ціску, пахітала галавой.

— Ты як трываеш? Гэта ж немагчыма! — узрушліва сказала яна. — Будзем тэрмінова рабіць укол. Хуценька ў працэдурную! — А затым, звяртаючыся да маладзенькай медсястры-асістэнткі, папрасіла: — Марынка, бачыш: чалавеку дрэнна, цяжка, то, калі ласка, правядзі, падтрымай. — І, падбадзёрваючы хворую, ужо прамовіла загадным тонам: — Трымайся! Не раскісаць! Усё будзе добра! Як ціск спадзе, адседзішся, то тады зноў да мяне ў кабінет. Будзем гаварыць, што ды як далей...

...Маме ў тую ноч зрабілася раптам блага, яна адчула, як моцна зазвінела ў вушах, галаве, а потым пачало ў грудзях галопам скакаць сэрца. Зразумела адразу: трэба неадкладна прымаць лекі. Яна з бутэлечкі дастала клафелініну і з глытком вады пракаўтнула яе, потым узяла пад язык таблетку валідолу, пасля, адчуваючы імклівае, няўхільнае пагаршэнне стану, некалькі разоў наkapвала ў лыжачку валакардзіну, піла валяр'янку з сардэчнікам — ратавала сябе як магла. Высокі ціск зашкальваў, літаральна душыў і катаваў яе, вельмі цяжка было даць рады, знайсці збавенне. Матулі было так дрэнна, што яна прыклала

халодны ручнік да галавы і, церпячы галаўны боль, прыкусвала ніжнюю губу. І ўсё ж стала невыносна трываць, яна, не зважаючы на нас, дзяцей, пачала стагнаць. Бацька, як на тое ліха, працаваў у начную змену: вазіў на сваім «МАЗе» пясок з кар’ера на чыгуначную станцыю. Старэйшы брат Толя стаяў пры нашай няшчаснай маме і падаваў ёй то лыжачку, то бутэлечку, то прыносіў кубачак з вадою. Напаўсонны, з заспанымі вачыма я няўцямна глядзеў на яркае святло і занепакоена назіраў за тым, што дзеецца ў хаце, і пачынаў разумець: з мамай здарылася бяда. Мне, самаму меншаму, здавалася, што трэба бегчы і клікаць кагосьці з дарослых на помач. Калі пачуліся матуліны стогны, я ўстрымовжыўся і, клічучы, з адчаем, з вялікай шкадобаю горка заплакаў:

— Ма-мач-ка!.. Ма-мач-ка!..

Не ведаю, мо і гэты мой распачны плач на яе ўплываў, а мо лекі ўжо дзейнічалі, але стогны суніраліся і мама раптам перадужвала сябе, нават бадзёрылася, шэпчучы:

— Дзеткі мае, не бойцеся! Не бойцеся, мае дзеткі! Мне ўжо лепей. Лепей мне ўжо. Чуеце? — І прасіла, паўтараючы адно і тое ж: — Ночка на дварэ. Кладзіцеся спаць, мае вы дзеткі. Чуеце? Спаць кладзіцеся, дзеткі мае. І я прылягу. Прылягу і я. Спацькі будзем, спачываць. Будзем спацькі...

Мы ўслуховаліся, як аціхаў шэпт, глухія ўздыхі змяняла сапучае дыханне, а гэта значыла, што мама засынае і ўрэшце спіць, спачывае. Уранку яна сяк-так устала і пасля ранішніх збораў маіх братоў у школу і, не прычакаўшы з ночы нашага бацьку, адвяла мяне да суседкі бабкі Луцэі, а сама, трымаючы руку на грудзях з левага боку, спакваля пакрочыла па вуліцы ў бок лякарні. Як след не акрыяўшы, падалася шукаць там дапамогі, рушыла пешкі амаль за два з паловаю кіламетры, бо разумела ўсе рызыкі: здароўе дало раптоўны збой, а калі не ратавацца і не лекавацца, то можа здарыцца найгоршае альбо непапраўнае, дык тады і дзяцей можна лёгка асіраціць. Мацярынскі інстынкт і адказнасць за нас, сваіх крывінак, найперш рухалі ёй. Не зваліцца і не ляжаць, як яна казала, калодаю, а выгадаваць, падняць на ногі дзяцей — вось у чым палягаў сэнс і прага яе жыцця. Страх праймаў: хаця б не луснуць, не сканаць заўчасна. Да таго ж цяпер матуля была працаўніцай ніякай, бо, нібы надламаныя сцябліна, зрабілася абвялай, аслабла, страціла імпэт і здольнасць жыць, як звычайна, штодня. Трэба пільнавацца ўласнага здароўя, турбавацца пра яго, а для гэтага патрэбна мусова зрабіць супынак, хай сабе і кароткі, паабяцаць самой сабе не быць трэснутай чаропкай, не кволіцца і гнаць прэч хваробы, дбаць пра кожны новы дзень і пражыць яго дзеля дзяцей, іх заўтрашніх дзён. Нельга ж траціць час і, пакуль не позна, варта выпраўляць сітуацыю і як мага хутчэй рамантавацца, назапашваць па драбках жыццёвую энергію, каб падужэць і зноў, не хістаючыся, упэўнена хадзіць сваімі нагамі, рупіцца, як і раней, па гаспадарцы, ды і проста бачыць свет вакол сябе, радавацца цёпламу сонцу, белай кучаравай аблачыне над таполяй, прыветна ўсміхацца суседзям...

У лякарні мама зноў адчула сябе блага, знянацку хапіў сардэчны прыступ, і трэба было дзейнічаць аператыўна, хутка. Зінаіда Міхайлаўна, якую паклікалі на дапамогу, і медсёстры мітусіліся пры ёй мо з паўгадзіны ці болей. Стан быў нестабільны, крытычны, небяспечны. Урэшце нашу матулю шпіталізавалі, і яна, нягледзячы на неахвоту, нежаданне-пярэчанне і недаўменна-ўмольнае пытанне «На каго я дзетак пакіну?», усё ж міжволі падпарадкавалася, і яе праз нейкі час пад рукі завялі ў палату.

ДА 80-ГОДДЗЯ ВЯЛІКАЙ ПЕРАМОГІ

Алесь Марціновіч

РАДАВЫ КУЛЯМЁТНАЙ РОТЫ

Малюнак гэты калі-нікалі ўрываецца ў маю памяць. Да таго прыметна паўстае, нібыта ўсё гэта бачу і адчуваю наяве. Вецер такі моцны, што нават, калі закрываеш твар, ён перахоплівае дыханне, запавольваючы яго, прымушаючы дыхаць так цяжка, напружана, што здаецца: яшчэ хвіліна — і паветра не хопіць... Трывогі большае, калі чуеш, як аднекуль здалёку даносіцца ваўчынае выццё... А яшчэ такі невыносны мароз, які не толькі цябе самога працінае наскрозь. Ад яго і галінкі дрэў здранцвелі. Краніся каторай, і яна, асабліва тонкая, кволая, лёгка можа зламацца, бо стала крохкай, нібы тонкае шкло...

Упершыню ўсё адчуў ў 1989 годзе. Адбылося гэта дзякуючы паэту Генадзю Шведзіку, кніга якога «Матчына сляза» якраз выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура». Адзін з яе вершаў — дакладней нават сказаць не кнігі, а кніжачкі: яна невялікая, ці не кішэннага фармату — «Замарозіў вокны вецер на дасвецці...» адразу запаў у памяць і колькі ўжо гадоў не адпускае ад сябе, выклікаючы жаданне звяртацца да яго:

Замарозіў вокны
Вецер на дасвецці,
Вые за пагоркамі ваўчыны гон.
Мароз — аж сорак градусаў.
Нібы шкляное — вецце.
А ў хаце пануе салодкі сон.

Не хочацца з-пад коўдры
высоўваць ногі.
У хаце так утульна, напалена як след.
Нічога не зробіш.
Жыццё — начальнік строгі!
І хлопцы выходзяць у завірушны снег.

(Пер. і далей там, дзе не ўдакладнена, Артура Вольскага)

Пісаў ён на сваёй родай мове ідыш, узрадаваны, што з устанаўленнем савецкай улады яна адчувае сябе роўнай сярод іншых моў. А гэты верш так і хочацца перачытваць, а тое з яго, што запамнілася, узнаўляць па памяці, бо ў ім прысутнічае сам водар паэзіі, праслухоўваецца яе дыханне. І ўсё гэта не аўтарскай фантазіяй народжана, не ўкладзена ў вусны лірычага героя, які нібыта сам падобнае ўспрымаў ці чуў ад іншых людзей, а ўзята Генадзем Шведзікам са свайго жыцця. Гэта ён, развітаўшыся з цёплым і ўтульным Мінскам, паехаў на Далёкі Усход, дзе быў камунарам, а потым перабраўся ў Бірабіджан.

Чаму менавіта ў Бірабіджан? Ды таму, што ў гэтым маладым паселішчы яўрэі ладзілі новае жыццё. Пачалося ўсё вясной 1928 года, калі ўрад СССР прыняў пастанову «аб засяленні працоўнымі яўрэямі свабодных зямель у

прыморскай паласе Далёкаўсходняга краю». У 1934 годзе была ўтворана аўтаномная вобласць ў складзе Далёкаўсходняга, а пазней Хабараўскага краю. Засяленне пачалося каля станцыі Ціхенькай — так называлася сопка, якая знаходзілася паблізу. Гэтай станцыі ў 1931 годзе быў нададзены статус рабочага пасёлка, пасля чаго яго перайменавалі ў Бірабіджан. Да ідыш такая назва ніякіх адносін не мае. Яе запазычылі з двух эвенкійскіх слоў, якія па-свойму тлумачылі прастору, што знаходзілася наўкола. «Біра» на мове гэтага народа азначае рака, а «біджанам» эвенкійцы называюць сваё стойбішча, часам і «біджэнам».

Генадзю Шведзіку, рамантычнаму, узнёсламу, хацелася быць менавіта на прэрднім краі новага жыцця. Аднак вабіла не толькі тое, што ўсталёўвалася побач, а такое, якое адбывалася ўдалечыні ад роднай Беларусі — новае, невядомое, а яшчэ ад гэтай невядомасці і больш прыцягальнае. Прыняць удзел у ім — значыць самасцвердзіцца, даказаць, што цяжкасці не толькі не палохаюць. Іх хочацца адолець, і гэта табе пасіле.

У Бірабіджане працаваў на будоўлях, шукаючы там сваю «песню заповітную». Таму і тагачаснае жыццё ўспрымаў радасна. Разам быў і з хлопцамі-камунарамі, што «выходзілі ў завірушны снег», пра які і апавядаецца ва ўжо згаданым вершы:

Халодныя аглоблі, абуджаныя коні —
Ім кідаць неахвота ў карытах авёс...
Заносяць хлопцы дугі,
Зацягваюць супоні,
Кажухі зашпільваюць — мацнее мароз.

Торгаю лейцы — і конік заклываў
У белыя пуховыя абшары зімы.
Санкі за санкамі па дарозе рыпаюць, —
Па сена,
па сена,
па сена едзем мы.

Твор і так ужо прагучаў. Аднак паэт не абмежаваўся гэтым сведчаннем. Вобразная насычанасць павялічылася, пайшоўшы ўшыркі, заняўшы больш значную прастору дзякуючы таму, што ў вершы з'явіўся яшчэ адзін «коннік» — нечаканы, але такі ўвішны, што кожнаму, хто апынаецца на яго шляху, дастанецца:

Далёкаўсходні вецер —
самы спрытны коннік,
Гойсае ў пошуках летняга дня.
То згубіцца ў стэпе, то раптам дагоніць
І хвошча дубцом зледзянелым каня.
Ледзь не на галовы насоўвае нам хмары,
Шпурляе пылам лямпавым з бялюткай кашмы.

А якое непаўторнае, здзіўляючае завяршэнне твора! Можна зноў ставіць апошнюю кропку. Можна б... Калі б напаследак не засталася тое, што не толькі яшчэ больш узмоцніць вобраз далёкаўсходняй зімы, а і дасць выразны

партрэт тых, хто паспеў ужо прывыкнуць да яе. Рамантыка, з якой яны ехалі ў гэты суровы край, не згасла. Стаўшы рэальнасцю, яна загартавала іх:

А ў нас палаюць твары,
Нібы на пажары, —
Па сена,
па сена,
па сена едзем.

Верш «Замарозіў вокны вецер на дасвецці...», увайшоўшы ў нізку «Далёкі Усход», як іншыя, па водгуках тых, хто чытаў іх у арыгінале, бо ў зборнік «Матчына сляза» яны не ўвайшлі, а таксама «Бірабіджанскія вершы» — такія ж светлыя, аптымістычныя, таму, паўтаруся, пачуццём светласці, аптымістычнасці быў напоўнены і сам Генадзь Шведзік. З верай у заўтрашні дзень пісаў. Уласныя думкі і пачуцці выказваў, але адначасова гэта былі думкі і пачуцці і яго аднагодкаў, многія з якіх, як і ён сам, ехалі і ў далёкія краі з упэўненасцю, што «Будзе надзейна служыць чалавеку // Раскарчаваная намі зямля. // Сіла юначая ўсё перавярне — // Што ёй тайга, балота, і стэп... // Выспее ў пуляхных разорынах зерне, // Ёзнімецца жыта — // Будучы хлеб».

На новых для яго рэаліях Генадзь Шведзік не замыкаўся. Ёсць у яго і творы, у якіх лірычны герой супрацьпастаўляе сваё ранейшае жыццё ў роднай Беларусі з новым, сведкам і ўдзельнікам якога стаў. Безумоўна, у іх прысутнічае асабісты пачатак, што само па сабе важна. Ды толькі ў тых выпадках, калі існуюць і пэўныя абагульненні. А гэта яму ўдавалася не заўсёды. У прыватнасці, павярхоўнасцю грашыць верш «Паглынаюць далеч колы...». Усё правільна, але гэтая правільнасць нічога новага не дадае: «Недзе там, // На Беларусі, // Маці слёзы лье // Ё журбе: // — Да каго я // Прыгарнуся, // Мой сыночак, // Без цябе?..»

Не атрымаўся і верш «Зямля Бірабіджана», у якім лірычны герой успамінае тую, з якой некалі працаваў: «Кароў карміў я, а яна // Рупліва іх даіла // І сырадом са збана // Не раз мяне паіла». Пра завяршэнне твора няцяжка здагадацца:

Цяпер, як п'ю я малако,
Дык бачу стог на ўзмежку,
Калгас над Біраю-ракой
І той красуні ўсмешку.

(Пер. Фелікса Баторына)

А вось у вершы «Голас Беларусі» жаданае выдаецца за рэальнае. Лірычны герой любіць слухаць радыёперадачы з Мінска. З радасцю, з захапленнем прамаўляе:

І Біра ўсміхаецца
Нам бурлівай плыню,
І напоўняць сэрцы
Мужнасць і адвага...
У чытальнай зале
Чуем голас Мінска,
Голас Беларусі:
— Слухайце! Увага!..

ВОДАР ЖЫЦЦЯ, ВОДАР ПАЭЗІІ

*Да 100-годдзя з дня нараджэння народнага пісьменніка Беларусі Івана Навуменкі.
Гутарка Аксаны Спрынчан з дачкой Івана Навуменкі Валерыяй Навуменкай*

— Валерыя Іванаўна, мы сустракаемся напярэдадні прыгожай і значнай даты — 100-годдзя з дня народзінаў Івана Навуменкі, народнага пісьменніка Беларусі (1995). Ведама ж, закранем і літаратурную дзейнасць, але найболей хацелася б, каб зазьялі грані Навуменкі-бацькі, Навуменкі-мужа, Навуменкі-сябра, Навуменкі-выкладчыка. Творчасць Івана Якаўлевіча шмат у чым аўтабіяграфічная, таму асабліва непадзельная ад імгненняў жыцця.

З першай дачкой Валерыяй. Канец 1959 г.

Усе мы марым, каб бацькі дажылі да ста гадоў, але часцей сустракаем стагоддзе з памяццю. Вы — захавальніца рабочага кабінета бацькі, ягонай бібліятэкі. Гэта вялікая рэдкасць — мець такога бацьку, але і вялікая рэдкасць — мець такую дачку. Вам пашанцавала. І тое самае з пыталнікамі: «Вам пашанцавала?»

— На дзвесце адсоткаў пашанцавала нарадзіцца ў гэтай сям’і і менавіта мець такога бацьку. Такога бацькі, як у мяне, мяркую, ні ў кога не было, прыклады ж пісьменніцкіх сем’яў перад вачыма, але ж родны бацька ёсць родны бацька.

— *Жыццё ў Івана Якаўлевіча вельмі цікавае, і ў самых розных сэнсах. Зазвычай усе, хто піша вершы, мараць хутчэй выдаць кнігу, любяць паплакацца, што не ўдалося выдаць кнігу, і г. д. Іван Якаўлевіч пачаў сваю творчую дзейнасць з вершаў і пасля быў шчаслівы, што не займеў кнігу, бо вершы не мелі тых сапраўдных пачуццяў, якія ўласцівыя ягонай прозе. І ўсё ж, на маю думку, проза Івана Навуменкі вельмі паэтычная. А ці быў Ваш бацька паэтам у жыцці?*

— Ён быў рамантык у душы і паэт як чалавек. Усе ягоныя раннія апавяданні прасякнутыя гэтым духам. Я не філолаг, мне цяжка меркаваць, але, вядома ж, я бацькавы творы читала. Так, ён быў паэтычна-ўзнёслы, верыў у лепшае. Было вось такое трохі нерэальнае, было.

— *І Ваш бацька заўважаў паэзію ў кожнай рэчы? Бачу на ягоным пісьмовым стале шышкі, птушчак...*

— Шышкі з Булонскага лесу прывёз. Збіраў каштанчыкі — заўсёды поўныя кішэні. Птушачкамі захапляўся, гэта вядома з апавяданняў, вось сядзяць вераб’і крышталёвыя, гэта ён іх набыў. Козлікі нейкія, птушачкі-свісцёлкі, адусюль прывозіў кранальныя сувеніры. Сёе-тое захавалася дома, сёе-тое на лецішчы, такія куркі ёсць на вяровачцы, якія дзяўбуць, вельмі мілыя. Ну і нам дзецям купляў і цацкі, і кніжкі.

Мемарыяльны кабінет Івана Навуменкі. 2024 г.

— *Невялікі стол, радыёпрыймач, ложка, кніжныя паліцы... Так сціпла ўсё ў кабінёце народнага пісьменніка, акадэміка Акадэміі навук Беларусі. Бацька зусім не імкнуўся, каб было «па-багатаму»?*

— Ды што Вы гаворыце, можа, цяпер нават больш парадна, чым было пры ім, ніколі ён да такога не імкнуўся. Бацька любіў вясковую хату.

— *А якія першыя падараныя бацькам кнігі памятаеце?*

— У маім маленстве былі кніжкі з вокам. Вока пералівалася, такое выпукае вока пластмасавае, і я сядзела, была цішыня ў хаце, у год — у два, пакуль не выкалупаю вока. Называецца гэта па-медыцынску энуклеацыя (выдаленне вока). Мусіць, нешта было накавана лёсам, бо я скончыла потым медінстытут і працавала афтальмолагам усё жыццё.

— *Унікальная гісторыя, атрымліваецца, што ад нараджэння кніга і бацька з кнігай паўплывалі на Ваш лёс?*

— Я іх яшчэ не чытала тады, але гэта былі балгарскія кніжкі, бацька прыносіў. Пасля ўжо, як у казкі тое вока дастану, вядома, я кнігу падзяру. Гэтак было.

— *Напраўду дужа-дужа цікава — кніга, якая праграмуе лёс, нават калі не ўмееш чытаць.*

— Вы ведаеце, заўсёды дарыў кнігі — казкі былі на беларускай мове, перад першым класам, ну я яшчэ слібезавала трохі, не надта хутка чытала. Прынёс, як я тады казала «Цімурую каманду», у нас захоўваецца гэтая кніжка на лецішчы, зачытаная, мы яе ўсе любілі, там вельмі добрыя малюнкі. Былі казкі Афанасьева, трохтомнік, казкі Андэрсена да дзірак зачыталі, яны былі набытыя ў кніжнай краме ў нашым доме. Бацька і сам усё жыццё чытаў.

— *А сам бацька апавядаў нейкія казкі?*

— Яшчэ як не было нашага брата, а мы жылі на праспекце Леніна, 13, расказваў. Тады дэкрэтны адпачынак быў тры месяцы, а пасля — працуй. А маці выкладала на гістарычным факультэце і ставіла расклад сабе на вячэрні час, калі бацька дома. І мы сядзелі з сястрой пры бацьку на тахце і патрабавалі казак. Наконт казак бацька быў вялікі мастак, усё гэта прыдумлялася з галавы, экспромтам, ніколі не запісвалася, але бацькавы казкі і я памятаю, і сястра памятае, мы былі ў захапленні.

— *Многія казкі заканчваюцца вяселлем. На вяселле Рыгора Семашкевіча і Наталлі Брыль Вашыя бацькі падаравалі статуэтку з аголенай вершніцай, якая трымае каня за грыву, яна дасюль захавалася. Вашая мама Ядвіга*

Паўлаўна дала Наталлі наказ: «Трымай мужа так, як яна трымае каня». Колькі ў гэтым гумарным зычэнні праўды? Хто быў галоўны ў сям’і? На кім ляжала задача трымаць?

— Найперш маці цягнула на сабе ўсю гаспадарку. Бацька некалі атрымаў правы кіроўцы, але ні разу не сеў, у яго былі нават правы на французскай мове, ён быў проста выдатнік у тэорыі. Але мама, паглядзеўшы на тое, што ён вечна заняты, у сорок адзін год, па-мойму, здала на правы і потым нас вазіла на «Масквічы» ўсіх. Бацька сядзеў наперадзе, мы трое ззаду. У нас быў васільковы «Масквічок», 412-ы. Калі лецішча будавалі, нас з сястрой у піянерскі лагер «Сонечны круг» адправілі ў Зялёным (набылі ад завода аўтаматычных ліній пучёўкі), а Паўліка, малодшага брата, пакінулі сабе, бо Паўлік — гэта Паўлік. А печкай маці займалася адна, мы з бацькам былі на Балтыйскім моры. Калі прыехалі, гэта быў 1981 год, у выніку гэтага будаўніцтва маці зламала ключыцу (цагліны падавала). Бацька зайшоў, глянуў — печ стаяла на два пакоі — і сказаў: «Ядзя, бліскуча!»

— **Як файна, калі ёсць каму ўхваліць...**

— Печку складаў Лазар Майсеевіч, яму было 87 гадоў. З 14 гадоў ён са сваім бацькам складаў печы, наша печка адмысловая па сёння. У свае гады лазіў на дах, нягледзячы на двухпавярховы дом, як вавёрка. Лазар Майсеевіч сказаў маме: «Някепска было б, Ядвіга Паўлаўна, кафлю пакласці». Маці — мінчанка, карэнная, паехала на ўскраек Мінска, у Дворышча (там жылі яе цёткі), заехала (ужо «Волга» была) да адной і запыталася: «Цёця, мо хто прадае кафлю?» І пачула: «У мяне ў хляве ляжыць». Кафля выявілася 1901 года, завода «Авербуха», у нас печка адмысловая, дзякуючы і маме, і печніку, і матчынай цётцы. Дык дзіва што «Ядзя, бліскуча!» І бацька любіў узімку паехаць, да прыкладу, у першы ці другі дзень новага года, распаліць печку і пахадзіць на лыжах, пакуль вашага «Узгор’я-2» не было і духу.

Іван Навуменка, Уладзімір Гніламёдаў і Віктар Каваленка ў Акадэміі навук Беларусі. 1975 г.

— Ведама ж, не было б пісьменніцкіх лецішчаў «Узгор’е-1», не было б і «Узгор’я-2». А калі згадаць наступныя радкі знакамітага «Сказа пра Лысую гару» Францішка Ведзьмака-Лысагорскага:

Ды ўсе прафесары й дацэнты
Перад Навуменкам адным —
Былі як дробязныя цэнты
Перад далярам залатым.
Другі маштаб — другая марка:
Калі яму стаўлялі дом —

Тры дні вішчэла цыркулярка,
Чатыры дні звінела чарка,
І цэлых пяць сквірчэла скварка,
І кожны дзень вялася сварка, —
Былі Гамора і Садом.

Гэта праўда?

— Гэта праўда, я Вам скажу вось што: як мне думаецца, першы паставіў хату Кастусь Цвірка. А мая баба па маці з Заслаўя родам, а яе сястра выйшла замуж у Крылава, нават далей, на хутар Вуглы, гэта побач з нашымі лецішчамі, і там у мамы стрыечная сястра была з мужам. Дык вось гэтыя людзі, матчына радня, дапамаглі тады нашу хату паставіць недзе за тыдзень. Праўда, была крываватая падлога, трохі не так габляваная. Машэраў тады дазволіў пісьменнікам рабіць другі паверх, нехта дах заломваў «фацэтна», як пісалі ў той самай паэме, нехта пакідаў простым трыкутнікам, але хата за тыдзень стаяла. Ну дык, ведама, суседзі яшчэ толькі набывалі будаўнічыя матэрыялы. Адсюль «другі маштаб, другая марка», пагатоў, што бацька прыехаў з паседжання Генеральнай асамблеі Арганізацыі Аб’яднаных Нацый, тут і гэта ўлічвалася. Малады бацька быў, 45 гадоў.

— А ці ёсць «Сказ пра Лысую гару» ў бібліятэцы бацькі?

— Я тут літаральна заўчора шукала даверанасць сястры і трапіліся чатыры экзэмпляры розных гадоў выдання, то бок бацька, як бачыў у краме, заўсёды набываў.

З жонкаю. 1981 г.

— Так атрымалася, што не толькі лецішчы ў вас былі пісьменніцкія, але і дом у Мінску — пісьменніцкі. Таццяна Шамякіна ў адным з інтэрв’ю апавядала, што Іван Шамякін і Іван Навуменка моцна сябравалі, былі суседзямі. Менавіта Шамякін і Навуменка выступілі пры разглядзе заявы Быкава пра ўступленне ў Саюз пісьменнікаў у 1959 годзе і назвалі яго «адораным маладым прэзаікам», вартым прыняцця... Дом на вуліцы Карла Маркса, 36 напраўду пераможца па знакамітых жыхарах. З кім яшчэ сябраваў бацька? Якія цікавыя гісторыі здараліся? Ці згодныя Вы з ягоным выкажаннем: «Шануй сяброў — без іх ты — нішто, толькі з імі адчуваеш сваю сапраўдную сілу!»?

— Да дома мы вернемся, у яго былі яшчэ партызанскія сябры, з маладосці, ён іх вельмі шанаваў, былі і школьныя сябры, з дзевятнаццаці хлопцаў класа, якія пайшлі на вайну, чатыры вярнуліся (разам з бацькам), яны сустрэліся.

На маёй памяці, як я была малая, прыходзіў сын Цікоцкага, Міхаіл Яўгенавіч, на госці, дыктар радыё Уладзімір Юрэвіч. З Іванам Мележам бацька сябраваў вельмі. Праз дзесяць дзён пасля пераезду на Карла Маркса нарадзіўся мой брат. Мы занялі кватэру Мележа, а Іван Шамякін жыў з намі на адной пляцоўцы. Мне было каля пяці гадоў, я не ведала, куды падзелася мама, а на кухні сядзелі Янка Брыль, Ян Скрыган, Іван Шамякін і бацька.

— **Ажно чатыры Іваны...**

— Так, Мележа не ставала. І да самай раніцы сядзелі. Я пазней у бацькі папыталася, што яшчэ ж нічога не было, голая кухня, толькі 1 лютага пераехалі, а брат нарадзіўся 10-га. Ён сказаў: «Ты ведаеш, быў каньяк і былі салёныя сыраежкі». І вось яны сядзелі, было што расказаць Скрыгану, які адседзеў з 36-га ў тым ГУЛАГу, было што апавесці Брылю, які двойчы ўцякаў з палону, ведама ж, было што расказаць Шамякіну... Тут былі выключна добрасуседскія адносіны з усімі. Глебка і Вітка жылі паверхам ніжэй. Потым замест Скрыгана пасяліўся Уладзімір Караткевіч, гэта быў адзін з найлепшых суседзяў у нас, ягоная жонка Валянціна Браніславаўна сябравала з маёй маці, часта заходзіла. Заўсёды бацька тэлефанаваў Кандрату Крапіве, бацька заняў яго пасаду, ведаў, што той страціў жонку ажно ў 64-м годзе. Кандрат Кандратавіч заўжды запытваўся: «А хто ў вас будзе?» Бо, калі былі такія госці, як мая цётка, што лезла ў душу, ён адмаўляўся. І гэта правільна.

— **Але ж, відаць, не толькі салёнымі сыраежкамі гасцей сустракалі, былі і болей вышталцёныя стравы?**

— Маці вельмі добра фаршыравала рыбу, навучылася ад даваеннай суседкі яўрэйкі. Усе любілі гэтую рыбу, Пятрусь Броўка дык казаў, што ніколі такой не еў. Але ж з грыбоў бывалі не толькі сыраежкі. Асноўны грыб быў баравік. Я ведаю сакрэт і заўсёды гатую шыкоўную грыбную ікру, якую рабіла маці паводле рэцэпта Марыі Філатаўны, жонкі Шамякіна. Яна робіцца выключна з баравікоў, трэба 400 грамаў сухіх.

— **А рэцэпт Вы...**

— Не, не, не... Цыбулевы суп маці гатавала паводле рэцэпта жонкі Аляксея Зарыцкага, і гэты рэцэпт у мяне ёсць. Я заўжды пяку велікодную булку. Як гэта можна купляць булку, калі ў булку трэба ўкласці сваю энергію?! І маці пякла. У нас жа было два велікодныя святы. Напачатку адзначалі ў мацінай мамы Настасі Феліксаўны каталіцкі Вялікдзень, яна жыла над Свіслаччу, два прыпынкі

Пачатак 1950-х гг.

за Чэрвеньскім рынкам, а потым ужо для бацькі маці пякла булку. Бацька любіў усе народныя звычаі, народныя стравы. Ягоная мама Марыя Пятроўна таксама вельмі смачна гатавала.

— **Бацька што-небудзь гатаваў сам?**

— Ніколі.

— **Ну хоць бы аднойчы? Яечню ж мог зрабіць?**

— Не, не, не! Бацька мог толькі гарбату, не ведаю, наколькі гэта было паводле правілаў. Ён быў у распачы, калі мы адпачывалі на Нарачы ва ўніверсітэцкім доме адпачынку, а мама патрапіла ў бальніцу (мне было чатыры, а Тані два). Ён нічога не мог, яйка атрымлівалася такое, што мы яго не елі.

— **Якія стравы Ваш бацька найболей любіў?**

— Сальцісон, называў яго «патрашанка», як на Гомельшчыне, усялякія зельцы, паляндвіцу, вяндліну, добрае сала, аладкі і бліны, булкі матчыны. Ніколі не еў салатаў з маянэзам, не лічыў за ежу.

— **А грыбы толькі збіраў?**

— Перабіраў заўсёды.

— **То бок дапамога была?**

— Была. Заўсёды. Вось гэта ён любіў і разумеў, і нават глядзеў, каб мы не ўзялі якога атрутнага.

— **Іван Якаўлевіч, як і адзін з тых класікаў, пра каго ён напісаў сваю манаграфію, Якуб Колас, быў апантаным грыбніком. А хто з дзяцей жыве гэтым захапленнем?**

— Усе, усе трое з двух гадоў выцягвалі ў Каралішчавічах з-пад елкі, ведалі ўжо і падасінавікі, і баравікі. Нядаўна мне не спадабалася, як нехта напісаў, што ў Каралішчавічах было ўбога, тры фінскія дамкі. Вы ведаеце, пісьменнікі таго пакалення засяляліся так: у першым дамку Пімен Панчанка, заўсёды ў сярэднім Ілья Гурскі (на ўсё лета), у трэцім — Сабаленка. Пасля Панчанкі маглі засяліцца мы, Зоя Кірылаўна ў шуфлядцы пакідала шакаладныя цукеркі — ведала, што Навуменка заедзе з дзецьмі.

І вось сядзіць Сабаленчыха, лаўка там стаяла каля хаты, бацька ідзе дарожкаю, і ляціць малая Таня, якой мо тры гадкі было. Сабаленчыха ўжо жанчына ва ўзросце, Таня лезе літаральна пад лаўку, пад гэтую Сабаленчыху, і выцягвае падасінавік. А Сабаленчыха пачынае казаць: «Навошта ты вырвала грыб, я яго гадала для сябе?!» То бацька ўжо сказаў: «Як Вам не сорамна? У каго Вы хочаце забраць таго грыба — у трохгадовай Тані?»

— **Васілёк — Максім Багдановіч. Чабор — Пятрусь Броўка. Сена на асфальце — Міхась Стральцоў. Сасна пры дарозе — Іван Навуменка. Напраўду гэты сімвал непадзельны ад пісьменніка. Напачатку свайго рамана Іван Якаўлевіч піша: «Адным словам, чаму сасна адзінокая, разабрацца можна. А вось чаму яе, нічыю, прыдарожную, за доўгія гады ніхто не ссек,— адказаць цяжка».**

Сасна пры дарозе... Але бяроза ля хаты на лецішчы? Чаму яе ніхто не ссек — адказаць лёгка?

— На бярозу замахваўся Ваш дзед.

— **Нават мой дзед замахваўся? Божа, я ж такое не змагу надрукаваць!**

— Зможаце, я Вам раскажу гісторыю. Затэлефанаваў Іван Шамякін як былы сусед (з 1969 года ён жыў на Янкі Купалы) і кажа: «Валя, паслухай, слепне добры чалавек, ты магла б паглядзець?» — «Вядома ж». — «Яго прозвішча Спрынчан». — «Няхай прыходзіць». Гэта было перад выходнымі днямі. Ідзе нейкі чалавек з другім чалавекам, я яго не ведаю. Стаю на ганку. Бацькава бяроза, яна з 1971 года, ужо вельмі моцная, вельмі тоўстая. І вось гэты чалавек гаворыць

другому: «Вось паглядзіце, якая бяроза пад домам, калі яе ссекчы, колькі будзе дроў!» Ну я не чапала іх, ідуць старыя мужчыны, я пайшла ў хату, думаю, гавары ты што хочаш. У панядзелак прыходзіць той самы чалавек. Трэба сказаць, я натура імпульсіўная. Ён зайшоў: «Я Браніслаў Спрынчан». — «Я ведаю». — «А адкуль Вы ведаеце?» Я кажу: «Так, я Вас наагул глядзець не хачу — Вы ідзяце паўз бацькава лецішча, бачыце бацькаву бярозу і гэтакія размовы ведзяце, што столькі дроваў...» Дзед выбачыўся, я яго праапэравала, мы пасябравалі.

Але гэта быў не першы выпадак. Яшчэ задоўга да гэтага старшынёй на лецішчах быў Васіль Хомчанка. І вось на адзін са сходаў пайшла я, дайшло да «рознага», Хомчанка абвёў позірмам прысутных, маткі не пабачыў маёй: «Вось Навуменкава бяроза...» Але ж была дачка, я проста ўспыхнула: «Што Вам да гэтай бярозы?! Вы іншыя справы рабіце». Мяне падтрымала тады вельмі жонка Чыгрынава Людміла Прохараўна.

На бярозу быў замах і маіх новых суседзяў, калі набылі выпадковыя людзі, не дала яе ў крыўду. Бяроза расце, пад бярозай растуць падбярозавікі, і вельмі шмат, і нават у сухі год.

— **Але ж бяроза не проста так расце — каля яе яшчэ і шыльда ўсталяваная.**

— Шыльду я ад гэтых суседзяў, пра якіх згадала, спецыяльна зрабіла, сталёвую, і напісала, што гэту бярозу ў 1971 годзе пасадзіў пісьменнік Іван Навуменка.

Шыльда ля бярозы, якую пасадзіў Іван Навуменка. Лысая гара.

— На гербе Васілевічаў, зацверджаным у 2001 годзе, на блакітным полі срэбны абрыс хваёвага дрэва. Як тут не падумаць пра «Сасну пры дарозе» і «Сярэбраныя мхі» Івана Навуменкі...

— Тая сасна жыве. Як мы ездзілі на бацькаву радзіму ў Васілевічы, дырэктар школы нас вадзіла да яе, яна ж і дырэктар музея.

— **Горад Васілевічы — чыгуначны вузел. Як і Іван Навуменка, я нарадзілася ў чыгуначным вузеле (Лунінцы) і пачуваюся вузлякоўкай. І вёска Васілевічы значна павялічылася акурат пасля пракладання чыгункі Лунінец — Гомель і**

адкрыцця чыгуначнай станцыі (15 студзеня 1886 года). Ці натхнялі цягнікі Вашага бацьку, ці любіў ездзіць, ці гэта болей успамін пра маленства?

— Любіў, любіў чыгунку. Ягоны бацька Якаў Піліпавіч быў стрэлачнікам, брат другі, які пасля бацькі — Мікалай Якаўлевіч, — быў намеснікам начальніка Беларускай чыгункі. Яны ўсе хварэлі на чыгунку ў сям’і. Бацька казаў, што зусім яму не перашкаджалі цягнікі, якія ляцелі за гарадам. Нават купіў, недзе ёсць кніжка «Даведнік стрэлачніка».

— Відавочна, тут зноў выяўляецца рамантычнасць, паэтычнасць, сувязь з кнігай...

— Бацька быў вельмі рамантычны з дзяцінства. Як у восем гадоў на два дні далі «Прыгоды Бураціна», як ён прачытаў і зрабіў замалёўкі, дык цяпер столькі ў нас «Прыгодаў Бураціна» ў доме і на лецішчы. І на рускай, і на беларускай. Якія ўжо бачыў выданні, усе набываў, і нават паштоўкі з Бураціна купляў.

— Пра найважнейшыя глыбіні беларуса ў аўтабіяграфічнай аповесці «Дзяцінства» Іван Навуменка напісаў у чатырох сказах, якія я вельмі люблю: «Дзед пакутліва пераносіць закрыццё царквы. Гаворыць: наступае канец свету. Некалькі дзён ён не еў, не піў, і толькі вясковыя турботы паставілі яго на ногі. Пачаў дзед вазіць зной на свае палянкі, баранаваць зябліва і нібыта трохі навесялеў». У цяжкія жыццёвыя моманты што дапамагала «трохі навесялець» Вашаму бацьку?

— Сям’я.

— Як і ў ягоных кнігах, дзе прасочваецца важнасць сям’і?

— Абсалютна сямейны чалавек быў. Абсалютна. Жыў сваёй сям’ёй, з маці яны пражылі 45 гадоў.

— Шчасце і для жонкі, і для дзяцей.

— І дзяцей усіх любіў. Вельмі. Нават так, як у Карнея Чукоўскага, было — раніца пачыналася з таго, што «Добры дзень, паважаныя дзеці!»

— Як сур’ёзна!

— Я гэта потым у дзённіках Чукоўскага вычитала. Мяркую, што ён там гэта запазычыў. Ніколі нас не лупцаваў, гэта матка магла.

— Ён шкадаваў?

— Ён не мог проста. Калі мы яго выцягнем з-за пісьмовага стала і ён выскачыць, а мы бойку ўчынім утраіх, то клікаў маці з кухні: «Ядзя, ты ім дай».

— А хто перамагаў у бойках?

— У нас была самая смелая і непрадказальная Таццяна, яе нават хлопцы старэйшыя ў двары баяліся. Яна з лідарскім характарам, ужо другі тэрмін запар прарэктар Акадэміі музыкі імя Гнесіных, доктар навук.

— Але ж і іншыя дзеці Івана Навуменкі цудоўна прафесійна рэалізаваліся. Вы — у медыцыне, брат — унікальны выпадак — у бізнесе і філалогіі (ён быў маім выкладчыкам і навуковым кіраўніком дыпломнай працы).

— Мы бачылі бацькаву працаздольнасць за пісьмовым сталом, мы ведалі, што такое цішыня і дысцыпліна, і гэта наклала адбітак — што нешта трэба ў жыцці зрабіць. У бацькі быў такі выраз «прасвістаць жыццё», што жыццё нельга прасвістаць, нешта трэба зрабіць. І матка ўсё жыццё працавала на гістарычным факультэце, цягнула поўную нагрузку, таму прыклад перад вачыма быў.

— Маці стварала ўмовы, каб бацька пісаў?

— «Дзеці — ціша, тата піша» — гэта матчына фраза, і гэта таксама дысцыплінавала. Я Вам скажу фразу, якую абавязкова трэба ўставіць у гэтае інтэрв’ю. Мой бацька ездзіў адпачываць у прафілакторый Акадэміі навук за Ракавам, улетку дазвалялася з дзецьмі быць. Дык казаў бацька, што самыя

нахабныя і неўтаймаваныя — дзеці малодшых навуковых супрацоўнікаў. Бо калі бацькі нешта пішуць не толькі на працы, але і дома, то і дзеці выхаваныя. Мы заўсёды паўтараем у сям’і, што чым ніжэйшы статус, тым болей нахабства.

— *Мая фальклорная практыка пасля першага курса ўніверсітэта ў 1991 годзе праходзіла ў Асіповіцкім раёне пад кіраўніцтвам Вашага брата Паўла Навуменкі. Штодня ён ездзіў у Мінск рабіць маці ўколы, такая любоў уражавала, не захапляцца такім сынам было немагчыма. Ці можна сказаць у пэўнай ступені, што Ваш брат — мамін сын, а Вы — бацькава дачка?*

— Не сказала б так, бацька ўсіх любіў, вельмі любіў. І цаніў кожнага. Маці, можа, і выдзяляла трохі брата, страціўшы першае дзіця.

— *Многім падаецца, што ўсе беды і трагедыі абышлі Івана Навуменку бокам. Але выяўляецца, была не толькі страта веры ў каханне, развал першага шлюбу, які зусім нядоўга праіснаваў, але і страта дзіцяці...*

Ядвіга і Іван Навуменкі з першым сынам Яўгенам. 1957 г.

— Быў хлопчык, які памёр у паўтара года. Яўген, Жэня. Пахаваны ў Мінску на Козыраўскіх могілках. Брат яму і помнік прыгожы паставіў, мы ездзім да яго.

— *Безумоўна, гэта трагедыя для маці і шчасце нарадзіць яшчэ сына.*

— Брат вельмі маму любіў і дачку назваў Ядвіга, Ядвіга Паўлаўна (як і маці), і ў касцёле пахрысціў. Ён праваслаўны, нявестка праваслаўная, а іхная дачка — каталічка. Для мамы гэта былі «імяніны сэрца». Яна была ў тым касцёле.

— *Дзеці веру абіралі па бацьку?*

— Яны ўжо былі дарослыя, самі хрысціліся, нельга было ў маленстве, бацька быў член партыі, дзеці былі нехрышчоныя.

— *Але Вас пахрысцілі?*

— Бо я праз год па смерці Жэні нарадзілася. Баба лямантавала, што трэба пахрысціць, баба і здзейсніла. Не бацькі. Таемна дамовілася, мне было тры месяцы. У матчынай цёткі быў знаёмы бацюшка ў Козыраве (цяпер Ленінскі раён Мінска). Зваўся Іван Іванавіч, вельмі прыгожы.

— *Бацька не ведаў?*

— Я так разумею, ён нічога супраць не меў. Першае дзіця ж памерла нехрышчоным. Касцёлы былі зачыненыя, у 59-м годзе трэ было ўжо толькі ў Краснае везці. Таму баба пахрысціла мяне ў царкве, каб хоць хрысціянская вера была. Мама ж каталічка, усе бабіны дзеці каталікі.

— *І нічога бацькам не сказала?*

— Ну чаму ж, жнівень месяц быў, стол накрыла, святкавалі.

Людміла Рублеўская

«ТО СКАЖЫ, ІВАН, ЯК ПЛАЧА ПЕРАПЁЛКА?»

Да 90-годдзя народнага пісьменніка Беларусі Івана Чыгрынава

Народны пісьменнік Беларусі Іван Чыгрынаў мог бы дажыць да свайго 90-гадовага юбілею, які нядаўна адзначаўся... Але дзяцінства прыйшлося на вайну. Здароўе аказалася грунтоўна падарванае — перахварэў брушным тыфам, ды яшчэ голад, страх... Пражыў усяго 61 адзін год. А зроблена столькі, што даследчыкам хопіць асэнсоўваць яшчэ доўгія гады. Чытач жа не пераставаў перажываць над старонкамі раманаў «Плач перапёлкі», «Апраўданне крыві», «Свае і чужыя» ды іншымі творамі пісьменніка...

Хаця пачыналася ўсё з вершаў. Велікаборскі хлопец Іван Чыгрынаў хадзіў за восем кіламетраў у Саматэвіцкую школу, якую скончыў калісь Аркадзь Куляшоў. Па прыкладзе знакамітага земляка і пачаў пісаць вершы. А на выпускны 1952 года родную школу наведаў сам Куляшоў — і слухаў,

як дзесяцікласнік Іван Чыгрынаў дэкламаваў свае творы... Ніхто не падзраваў, што прысутнічае на сустрэчы двух народных — пісьменніка і паэта.

Біяграфія кожнага славутага чалавека складаецца з такіх вось асобных яркіх штрыхоў... Давайце разам адшукаем некалькі такіх штрыхоў у дакументах, што захоўваюцца ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва.

«Па пыльнай раллі валочаць жанчыны драўляную барану»

З чэрвеня 1964 года ў газеце «Літаратура і мастацтва» былі змешчаныя лісты творчых дзеячаў у сувязі з дваццацігоддзем вызвалення Беларусі ад фашысцкіх акупантаў. Сярод тых лістоў ёсць і тэкст Івана Чыгрынава. Ён успамінае першыя дні пасля вызвалення роднай вёскі Вялікі Бор, мужчыны якой былі на фронце ці загінулі. Жылі ў зямлянках — хаты спаленыя, не засталася ніводнага каня. І вось «Па пыльнай раллі, як бурлакі, валочаць жанчыны драўляную барану». Сярод тых жанчын — маці будучага пісьменніка.

«Раз аднекуль паявіліся на зацішанскім бальшаку чырвонаармейцы. Іх было сямёра. Ubачылі, што жанчыны на сабе аруць, спыніліся. Пачакалі, пакуль падыдуць бліжэй. Нарэшце, ступілі колькі крокаў па раллі, упрэгліся самі і ўзаралі да вечара ладны кусок пад ячмень. А ўвечары быў «пір». Каля зыркага вогнішча, што гарэла паміж зямлянак, салдаткі частавалі стомленых салдат, выставіўшы на зялёны мурог усё, што мелі, і вочы іхнія свяціліся журботаю і непаддзельнай радасцю...

А даўно ж было гэта. Дваццаць гадоў таму. Бацькі нашыя, хто застаўся жывы, вярнуліся з перамогай дамоў, мацяркі нашы, шматпакутныя мацяркі, заўчасна састарыліся, ім падавалі пенсіі, нават сёстры ўжо даўно сталі мацяркамі, а мы — выраслі.

І цяпер, калі я трапляю ў свой Вялікі Бор, то не нарадуюся — ужо не знойдзеш там аніякіх адзнак, якія б напаміналі аб вайне, апроч брацкіх магіл...

Не, для мяне гэта не кадры хронікі. Такое перажыў я сам».

«Ану, сціхніце, я спаць буду!»

У 1952-м хлопец з Вялікага Бору паступіў на addзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта БДУ. У архіве захоўваецца выразка з №12 часопіса «Маладосць» 1989 г. — успаміны Міколы Дзелянкоўскага, які вучыўся разам з Іванам Чыгрынавым. Там таксама ёсць колькі цікавых штрыхоў да партрэта былога аднакурсніка.

«У кожным калектыве ёсць чалавек, які больш за іншых знаходзіцца ў цэнтры ўвагі. Відаць, калектыву не можа без такога чалавека: менавіта праз яго праяўляе сваё «Я». Ды і ў такога чалавека знаходзяцца якасці, якія нечым звяртаюць на сябе ўсеагульную ўвагу.

У спартыўнай зале, дзе мы жылі пры паступленні ва ўніверсітэт, Іван Чыгрынаў выдзеліўся спачатку нязвыклым для нас, маладых хлопцаў, рэжымам дня. Пасля абеду ён, што б там ні было, клаўся ў ложка, нацягваў тонкую коўдру на галаву — і засынаў. Калі хто гучна размаўляў, Іван супакойваў:

— Ану, сціхніце, я спаць буду!..»

У тым жа 1952 годзе ў №12 часопіса «Полымя» быў надрукаваны верш першакурсніка Чыгрынава «Сон трактарыста» — цяпер усе ва ўніверсітэце ведалі, што сярод іх вучыцца паэт.

Занатаваў Мікола Дзелянкоўскі, будучы вядомы журналіст, і такі выпадак, які характарызуе Чыгрынава не толькі як здольнага да юначых гарэзлівых учынкаў, але і як чалавека з абвостраным сумленнем, якога турбуе, ці не пакрыўдзіў кагось:

«Чыгрынаў таксама любіў «пажартаваць». Пайшоў ён па звычцы пагуляць па горадзе. Кіраваў да Камароўкі. Ubачыў Пташнікава, які на месцы цяперашняга паліграфкамбіната разглядаў на плоце нейкую аб'яву. Падкраўся паціху, тыцнуў пальцам:

— Рукі ўгору!

Пташнікаў, зразумела, падскочыў. Пасля Чыгрынаў доўга расказваў, як той напалохаўся. Расказваў і шкадаваў, што выйшаў гэтакі жорсткі жарт».

Перасякаліся шляхі Міколы Дзелянкоўскага і Івана Чыгрынава і пасля студэнцкай пары. Дзелянкоўскі прыходзіў у часопіс «Полымя», калі Чыгрынаў загадваў там addзелама нарыса і публіцыстыкі. Быў сведкам, як ужо Пташнікаў пацвельваў былога аднакурсніка, абыгрываючы назву яго рамана:

«—То скажы, Іван, — пытаў ён, — як плача перапёлка?

Чыгрынаў дабрадушна ўсміхаўся:

— А ты хіба не чуў?

— Я чуў, як яна спаць просіць, а каб плакала...

— Ты дрэнна слухаў, — перарываў Чыгрынаў, — і не тады, калі трэба».

«Дай пятнаццаць капеек пазваніць у «ЛіМ». Пойдзем да Куляшова»

Захоўваецца ў архіве і рукапіс успамінаў Івана Пташнікава, дзе таксама згадваецца Іван Чыгрынаў:

«Калі я паступіў у 1952-м годзе ва ўніверсітэт, знаёмствы з новымі людзьмі мяне дзівілі. Было іх шмат, і былі яны цікавыя і розныя.

Прыбгае ў пакой Іван Чыгрынаў:

— Дай пятнаццаць капеек пазваніць у «ЛіМ». Пойдзем да Куляшова...

Пятнаццаць капеек я не даваў: не меў. Да Куляшова не ішоў — баяўся. Не ведаю, ці хадзіў ён сам тады да Куляшова ці не, можа, і хадзіў: яны былі землякамі, — іх ядналі Саматэвічы».

Успаміны Пташнікава ўдакладняюцца ўспамінамі Дзелянкоўскага, які сцвярджае: хадзіў Чыгрынаў да Куляшова, насіў яму вершы. Сустрэкаўся і на радзіме: «Куляшоў, які прыехаў у родныя мясціны на лета, прыняў Івана, як самага блізкага чалавека».

«Я з асаблівай павагай адношуся да партызан 1941 года»

У навагоднім нумары газеты «Звязда» ад 1 студзеня 1968 года былі надрукаваныя выказванні вядомых дзеячаў культуры, якія наведаль з візітам рэдакцыю газеты — а прыйшлі за святочны стол у рэдакцыю Зінаіда Браварская, Аляксандра Клімава, Расціслаў Янкоўскі, Іван Мележ, Вячаслаў Адамчык, Барыс Сачанка, Сяргей Селіханаў, Марыя Захарэвіч ды іншыя знакамітасці... Сярод гасцей быў і Іван Чыгрынаў. Вось што ён распавёў тады для «Звязды»: